

TIDSKRIFT
FÖR
KYRKOMUSIK
OCH
SVENSKT GUDSTJÄNSTLIV

N:o 3 / Årgång 13

September 1938

C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG / LUND

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

UPPSATSER

	Sid.
<i>Adell, A.</i> : Fyra hymner	1
—»— Koralmelodiernas antal	54
—»— Tre hymner vid kyrkmässa	97
—»— Kyrkohandbokens böner	99
<i>Adell, K.</i> : En kyrkas orglar	157
<i>Andersson, H.</i> : Den svenska kyrkohandboken	132
<i>Cederbom, E.</i> : Koralsången 1937	66
<i>Cnattingius, B.</i> : Psalmböckernas typografi	20
—»— Sektionen för kyrklig skrud och prydnad	70
—»— Kyrklig konstlitteratur	84
—»— Medeltida gravmonument	126
—»— Bibeln och den svenska kyrkokonsten	145
—»— Nytryck av Gustav Vasa-bibeln	172
Från årets kyrkomöte	161
<i>Gustafsson, K. G.</i> : KSV:s 50-års-jubileum i Skara	151
Kyrkosångens Vänners årsredogörelse	78
<i>Johnson, I.</i> : Dansk koraldag i Lund	77
<i>Ljung, S.</i> : Psalmvalet	73
<i>Moberg, C.-A.</i> : Våra äldre koralers rytmiska utgestaltning	117
<i>Peters, K.</i> : 1695—1819—1937	4
—»— När vi i högsta nöden stå	136
<i>Runbäck, A.</i> : I koralboksfrågan	49
<i>Sandblad, N.-G.</i> : Kyrkomälaren Pehr Hörberg	27
—»— Kyrklig konst i Halmstad	75
<i>Schedin, G.</i> : Engelska kyrkomusiker	85
<i>Svanholm, S.</i> : Körarbete 1937	63
<i>Weman, H.</i> : Inför en ny koralbok	15
—»— Leufstabruksdagarna	173
<i>Ahlén, W.</i> : Svensk orgelkonst 1937	59

RECENSIONER

RECENSERAD LITTERATUR

	Sid.		Sid.
<i>Adell, A.</i> : Den svenska kyrko-		Aftonsångspostilla (Utg.: A. Malm-	
handboken	132	berg)	45
<i>Adell, A.</i> och <i>Peters, K.</i> : Tide-		<i>Atchley, C.</i> : On the Epiclesis ...	37
böner för ungdom	175	<i>Björkbom, C.</i> : Titelbladets his-	

	Sid.		Sid.
toria	142	tionsläran	184
<i>Blunt, A. W. F.</i> : What does it stands for?	39	<i>Michaelis, O.</i> : Erlebtes Kirchenlied	34
<i>Bopp, L.</i> : Liturgie und Lebensstil	90	<i>Moser, H. J.</i> : Die Melodien der Lutherlieder	34
<i>Bruce, M.</i> : The science of prayer	138	<i>Nelson, G.</i> : Den västsvenska kristendomstypen	88
<i>Bugge, A.</i> : Kristendommens kunst	94	Några gudliga visor	32
<i>Burger, L.</i> : Die Himmelskoningin	142	<i>Opperman, C. J. A.</i> : English Missionaries	90
Christliche Kunst in der Gegenwart	141	<i>Paulsson, G.</i> : Italiensk renässans	139
<i>Deise, C. G.</i> : Fabelwelt des Mittelalters	140	<i>Peters, K.</i> : Psalmvalslista	73
<i>Gabrielsson, S.</i> : Svenska psalmbokens förnyelse	33	<i>Robertsson, A.</i> : The interpretation of plaintchant	40
—: Nya psalmboken	34	<i>Schubert, Fr.</i> : Von Choral und Orgel	182
<i>Gardell, S.</i> : Gravmonument från Sveriges medeltid	126	<i>Stadener, S.</i> : Vid himmelens port	91
<i>Gennrich, P.</i> : Der Gemeindegesang des Mittelalters	34	<i>Stange, A. och Metternich, W.</i> : Der Bassenheimer Reiter ...	45
<i>Gerke, Fr.</i> : Der Sarkophag des Iunius Bassus	94	Suomen kirkko kuvissa (Lehtonen, A.)	93
<i>Gillet, H. M.</i> : The strong of the relics of passion	93	The Way in prayer	138
<i>Halm, P.</i> : Altdeutsche Kupferstiche	141	<i>Thomas, K.</i> : Lehrbuch der Chorleitung	92
<i>Harding, R.</i> : Origins of musical time	183	<i>Tyrer, J. W.</i> : Historical survey of Holy Week	36
<i>Johner, D.</i> : Grosse Choralschule	35	<i>Weise, G. och Otto, G.</i> : Die religiösen Ausdrucksgebärde ...	186
<i>Kent, H.</i> : Brændpunkter i Reformationstidens Gudstjenestordning	36	<i>Weissenbäck, A.</i> : Sacra musica	138
<i>Klotz, H.</i> : Das Buch von der Orgel	42	<i>Wennervirta, L.</i> : Suomen keskiaikainen kirkkomaalans	44
<i>Kulp, J.</i> : Luthers Leben im Spiegel seiner Lieder	34	<i>Werner, A.</i> : Vår nya psalmbok	33
<i>Lexow, E.</i> : Norske glassmalerier	185	<i>Westin, A.</i> : Kyrkoårets texter II	34
<i>Lindahl, A.</i> : Övningar i modula-		<i>Wiesenhütter, A.</i> : Johann Heermann	34
		<i>Åmark, M.</i> : Uppsala domkyrka ...	185

RECENSERAD MUSIK

	Sid.		Sid.
<i>Adell, A. och Peters, K.</i> : Antifonale till tideböner för ungdom	175	Choralvorspiele, Achtzig (Keller, H.)	43
Allsång	42	<i>Delépine-Renard</i> : Florilege	181
<i>Berg, G.</i> : Hoppas på Herren, Israel	41	<i>Distler, H.</i> : Kleine Orgelchoralbearbeitungen	139
<i>Buxtehude, D.</i> : Ty se han bar allas vår krankhet	176	—: Dreissig Spielstücke	181
		—: Geistliche Konzerte	183

	Sid.		Sid.
<i>Heller, J.</i> : På tacksägelsedagen ...	41	<i>Roman, J. H.</i> : Jubilate	176
<i>Lind, J.</i> : Koralbok	35	<i>Runbäck, A.</i> : Lid och umgäll ...	176
Musikmappe-Kantate 1937	41	<i>Salonen, S.</i> : Nyårsvigilia	42
<i>Møller, Sv. O.</i> : Pensée	43	<i>Sandberg-Nielsen</i> : Preludium	179
<i>Olson, D.</i> : Davids 84 psalm	177	<i>Sandberg, F.</i> : Herre förbarma dig	41
—: Elegisk Fantasi	178	—: O Guds Lamm	41
<i>Olson, D.</i> och <i>Joelsson, A. G.</i> :		<i>Schütz, H.</i> : The Matthew passion	177
Förspel till nya koraler	179	<i>Sjöblom, K.</i> : Jerusalem, du högt	
<i>Olsson, O.</i> : Kantat vid kyrkoin-		belägna stad	177
vigning	177	<i>Sundblad, H.</i> : Kyrkokantat	177
<i>Pepping, E.</i> : O huvud blodigt så-		<i>Torell, Hj.</i> : 100 Kanons	182
rat	41	<i>Tunder, Fr.</i> : Vår Gud är oss en	
<i>Raasted, N. O.</i> : Partita over. Av		väldig borg	176
dybsens nød	179	<i>Åkerberg, H.</i> : Åtta tonstycken ...	43

Tidskrift för Kyrkomusik och Svenskt Gudstjänstliv

Organ för Kyrkosångens Vänner

UNDER MEDVERKAN AV

INTENDENTEN BENGT CNATTINGIUS, LINKÖPING, OCH
KYRKOHERDEN, TEOL. LIC. KNUT PETERS, SÖNDRUM

UTGIVEN AV

UTN. KYRKOHERDEN ARTHUR ADELL, LUND

Tidskriften utkommer med 48-sidiga nummer 4 gånger om året, nämligen
i februari, april, september december.

Red. adr.: *Bredgatan 14, Lund. Tel. 658.* Exp. adr.: *C. W. K. Gleerups förlag, Lund. Rt. 111. Postgiro 30843.*

Prenumerationspris: i bokhandeln eller direkt från förlaget: kr. 4:50 pr år.

Annonspris: 20 öre pr mm. enkel spalt.

Rabatt vid större annons och vid upprepning av annons i flera nummer.

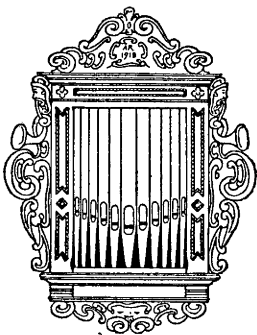
Detta nummer innehåller bl. a.: Kyrkoherde *A. Adell*: Tre hymner vid kyrkmässa — Kyrkoherde *A. Adell*: Kyrkohandbokens böner. — Docent *C.-A. Moberg* Uppsala: Våra äldre koralers rytmiska utgestaltning. — Intendent *B. Cnattingius*, Linköping: Medeltida gravmonument. — Fil. kand. *Harald Andersson*: Den svenska kyrkohandboken. — Kyrkoherde *K. Peters*, Söndrum: När vi i högsta nöden stå. — Recensioner. — Meddelanden. — Till Redaktionen insänt. — Bilaga: Kyrkokalender. — Vid kyrkmässa, utgiven av *A. Adell* och *K. Peters*.

Ur Evangelisk Tidegård föreligga nu:

Antifonale till Kyrko-
årets aftonböner. 3: —

Antifonale till Tidebö-
ner för ungdom. 2: —

C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG, LUND.

H. LINDEGREN ORGELBYGGARE — GÖTEBORG

POSTADRESS: KOMMENDÖRSGATAN 12
TELEFONER: BOSTADEN 42638, FABRIKEN 49338

Tillverkar piporglar, som utmärka sig
för hållbarhet o. konstnärlig intonation.
Svenskt, gediget arbete och bästa
material.

Mångårig personlig erfarenhet.

Herman Nordfors & Co. Kyrkorgelfabrik

LIDKÖPING

✓ Tel. Kontoret 145 Bostaden 592

Tillverkar piporglar efter nyaste konstruk-
tioner och efter fullt tillförlitliga system av
såväl pneumatiskt som mekaniskt. Elektr.
bålgfläktar insätts med garanti för tyst
gång. Ombyggnader, restaureringar av
äldre verk utföras omsorgsfullt. Disposi-
tioner efter såväl äldre som de nya orgel-
principerna jämte kostnadsförslag på be-
gåran kostnadsfritt.

OLOF HAMMARBERG

ORGELBYGGARE
Nya Varvet-Göteborg

Tillverkar kyrkorglar
enligt orgelrörelsens
principer.

Utför alla i yrket före-
kommande arbeten.

T R E H Y M N E R
V I D K Y R K M Ä S S A

Vid vesper.

Hell Jerusalem, hell staden vilkens namn bebådar frid,
Utav stenar vilka leva timrad ovan rum och tid,
Hur dess ro och fågning lockar pilgrim tyngd av kval och strid.

Hell dig höga Herrens boning strålgans av hans härlighet,
Stark och segerrik du tronar trotsar tid och timlighet,
Budskap bär du om det rike som är oförgänglighet.

Höga tempel, Herrens boning dina portar öppna sig
På hans bud, som en gång vandrat korsets tunga marterstig,
Som för sina vänner kungjort vägen som dem för till dig.

Mästaren som bygger templet Mästaren från Nasaret,
Fogar samman valv och murar efter plan som Gud blott sett.
Mästarhanden formar stenen för den plats som han berett.

Orgor ljuda genom valven himmelskt skön är deras ton,
Körer sjunga, heligt rörda för den ende Gudens tron.
Tidernas och folkens röster stämma in: Halleluja.

Pris och ära vare Fadern Ära vare ock hans Son.
Ära ske den Helge Ande. — Pilgrim, du som fjärran från
Ser Jerusalem i anden, sjung ock du: Halleluja. Amen.

Vid matutin.

Låt upp, o Gud, din helgedom
För tidens barn till tidens slut.
Med starka murars skydd omslut
Din klena hjord, din egendom.

Låt upp på nytt ditt rika ord
 För den i anden fattig är.
 Och åt den svage kraft beskär
 Med livets bröd vid nådens bord.

Låt upp de stumma läppar, Gud,
 Att ödmjukt bedja: Fader vår.
 Och den sin bön besvara får
 Giv tacksamhetens röst och ljud.

Du skänker nådens rikedom
 I kyrkans famn, o Fader kär.
 När tidens lopp fullbordat är
 Låt upp din himmels helgedom, Amen.

Vid Laudes.

O sköna högtidsdag, o sälla kyrkogång,
 Då templet öppnar sig för helgad bön och sång.
 Bekränt med Kristi kors bland oss står Herrens hus,
 Förkunnar Faderns råd och giver Livets ljus.

Det ljuset bringar bud om nåd och salighet
 Till människor, vilkas lott är nöd och farlighet.
 Betryckta hjärtat här beklädas skall med ro
 Försagdhhet bytas ut i oförfärad tro.

Det ljuset följer dem som bo i Herrens hus;
 Och genom Andens makt de varda världens ljus.
 Från öppet fadershem de äro sändebud
 Och deras gärningar ge vittnesbörd om Gud.

Gör oss till ljusets barn, att ljusets hem vi nå,
 Där Herrens helgade i vita kläder stå.
 I himlens kyrkokor de sjunga Lammets sång
 En evig högtidsdag: en salig kyrkogång. Amen.

Arthur Adell.

Kyrkohandbokens böner.

(Reflektioner i anledning av revisionsförslaget¹⁾).

Med en obetydlig förenkling av problemet kan man göra det påståendet att liturgien i våra gudstjänstordningar och kyrkliga handlingar har två beståndsdelar, nämligen läsningar ur den heliga Skrift och böner. Vad de liturgiska formulären därutöver omfatta av förmaningar, allokutioner och ingresser är förhållandevis så obetydligt, att det icke behöver anses rubba det gjorda påståendet.

Läsningarna ur Skriften utgöra grundlaget både reelt och formellt för bönerna; reelt därför att bönerna till sitt innehåll skola hämta sina tankar ur Skriften, formellt därför att liturgiens enhetlighet kräver att språket i bönerna ta hänsyn till språket i den svenska bibeln.

Det är värt att hålla i minne hurusom den innevarande generationen har upplevat en för det liturgiska nydaningsarbetet betydelsefull händelse, då den svenska kyrkan år 1917 mottog en ny kyrkobibel, som i realiteten var den andra svenska bibelöversättningen. Vi ha haft blott två översättningar: 1541 och 1917 års. De mellanliggande biblarna, Gustav den andre Adolfs och Karl den tolfte, ha blott varit överarbetningar och korrigeringar av Gustav Wasas bibel. En verkligt ny bibelöversättning godkändes först 1917. Jag bortser då från den övergångsperiod som de tillåtna normalupplagorna (GT 1903, NT 1883 och 1912) bildade. Denna period innebar en uppmjukning, och avsatte spår i liturgien därmed att de fasta läsningar ur Skriften inom ritualen fr. o. m. 1894 hämtades ur provöversättningarna, men intill 1917 upptog EB officiellt den gamla kyrkobibels text. Införandet av den nya översättningen i de liturgiska läsningarna innebar i själva verket något ganska revolutionerande. Ett av de båda grundbeståndsdelarna i liturgien hade därmed fått en ny gestalt.

Språkligt sett har i all synnerhet breven i NT fått en alldeles ny dräkt. I den äldre kyrkobibeln präglades epistlarna stilistiskt av en invecklad satsbyggnad med långa perioder. Den nya kyrkobibeln har låtit de långa perioderna ersättas av kortare meningar. Detta är högst betydelsefullt för det andra momentet i liturgien, nämligen bönerna, därför att dessa sakligt stå närmast epistlarna av bibelns böcker.

Medan skriftläsningarnas språk sålunda i hög grad intill 1917 bevarade reformationstidssvenskans karaktär, erhöles bönerna i

¹⁾ I denna uppsats brukas följande förkortningar:

KH = Kyrkohandbok, i regel den nu gällande av år 1917.

E = Förslag till revision av Den svenska kyrkohandboken, avgivet av Erling Eidem.

EB = Den svenska evangelieboken av år 1921.

DSK: A. Adell: Den svenska kyrkohandboken (C. W. K. Gleerups förlag, 1938).

stor utsträckning sin gestalt under 1800-talet. 1894 års KH meddelar visserligen de fasta läsningarna i casualia och mässa efter 1883 års provöversättning, men bönerna behandlades uppenbarligen icke efter samma språkliga principer; de behöllo väsentligen sin prägel av uppstyilat retoriskt talesätt. Detsamma gäller om 1917 års KH: den meddelar alla textläsningar efter 1917 års kyrkobibel, men återger böneformulären i praktiskt taget oförändrat skick efter 1894 års KH. Den mycket stora språkliga omändringen, som skett i bibelöversättningen och därmed i liturgiens läsningar, har icke påverkat språket i bönerna i nu gällande KH.

Våra nuvarande liturgiska ordningar bestå sålunda av formellt mycket disparata element. I några fall har det gamla svenska kyrkospråket bevarats, såsom i syndabekännelsen *Jag fattig syndig människa*. Denna har sedan 1531 endast helt lätt retuscherats. I andra fall såsom i mässans högtidsböner har 1800-talets högtrevande, ordrika språk bibehållits. I andra åter, såsom nattvardens instiftelseord och flertalet andra bibelcitats, samt i de de-tempore-bestämda läsningarna följes den nya kyrkobibeln språkbruk.

Språkligt sett är alltså 1917 års KH präglad av bristande homogenitet.

Ett steg mot ytterligare enhetlighet togs med 1921 års EB. Sön- och helgdagarnas kollektböner redigerades då efter åtminstone liknande principer som 1917 års bibelöversättning.

Spörsmålet om liturgisk, stilistisk enhetlighet torde knappast ha föresvävat 1926 års handboks-kommitterade. Förslaget synes över huvud icke hava eftersträvat stilistisk enhetlighet och har alldeles icke utarbetats efter liknande principer som bibelöversättningen 1917.

Det synes mig böra betecknas som en av de största förtjänsterna i det av ärkebiskop E. Eidem framlagda *Förslag till revision av Den svenska kyrkohandboken*, att det i så väsentlig grad visar sig bemästra det formella problemet. Han har i hög grad lyckats åt sitt förslag skänka en enhetlig stil, som likväl icke på ett hårdhänt eller schablonmässigt sätt utplånar spåren av de gångna sekternas liturgiska strävanden. KH har av honom blivit varsamt men grundligt genomarbetad efter fasta regler. Hela materialet har blivit språkligt sett överarbetat efter principer, som nära ansluta sig till den gällande bibelöversättningens. (Se närmare härom i min: *Den svenska kyrkohandboken* s. 16 f.) Detta synes mig vara en utomordentlig förtjänst.

Den språkliga reda och fasthet, liksom den stilistiska enkelhet, som präglar E, gör att förslaget måste betecknas som ett utomordentligt framsteg om det jämföres med gällande KH av år 1917 eller med *En liten bönbok* i EB eller med 1926 års handboksförslag. Överhuvud torde icke något så betydelsefullt och framtidsdugligt bidrag till det liturgiska reformarbetet ha lämnats under den sista mansåldern. Ett fullföljande av arbetet efter de linjer E uppdragit bör tillförsäkra vår kyrka en KH av hög klass och ge åt

våra liturgiska formulär en enhetlig och dock icke monoton prägel.

Går jag till en granskning av E ifråga om de båda elementer varav liturgien består så kan jag beträffande de fasta textläsningarna i ritualen i korthet resumera min framställning i DSK (s. 33) sålunda: de gamla texterna hava granskats och sovrats, nytt präktigt material har framförts; texterna hava uppställts redigt och klart. Som önskemål antecknas att särskilt vid installationer, vigningar och invigningar åtminstone någon längre läsning bör meddelas, avsedd att fördelas på flera assistenter.

I denna uppsats vill jag huvudsakligen ägna uppmärksamheten åt bönerna, framför allt åt bönespråket i E.

Den predikande bönen.

Den första frågan rör spørsmålet huru E förhåller sig till den art av predikande bönespråk, som ofta karaktäriserat det sista århundradets nyskapelser eller omarbetningar. Detta bönesätt kan snarast beskrivas som en retorisk deklamation inför Gud, i vilken Guds höghet eller människans eget elände och ringhet beskrives medan talaren adresserar sig till Gud. Skillnaden mellan denna art av predikande bön och den klassiska liturgiska bönen kan — vad den formella uppbyggnaden angår — enklast åskådliggöras med de båda bönerna i Lk 18. Fariséens bön är en predikobön: »Jag tackar dig, Gud, för att jag icke är såsom andra människor, rövare, orättrådiga, äktenskapsbrytare; ej heller som denne publikan. Jag fastar två gånger i veckan; jag giver tionde av allt vad jag förvärfvar». Som en kontrast därtill också i formellt hänseende står publikanens bön: »Gud, miskunda dig över mig syndare.»

En titt på bönerna i 1811 års KH, i synnerhet i dess andra kapitel, ger belägg på i huru hög grad det förra århundradet tillägnat sig den predikande bönestilen. 1894 års KH betecknar ett begynnande försök att avlägsna vår kyrka från detta manér. Men också i denna KH finnes en mångfald av dessa retoriska böner. Jag hänvisar till Kap. 2 nr. 8: *Bön på Kristi himmelsfärdsdag*, vars ingress lyder sålunda: *Helige Frälsare! Du har fullbordat ditt stora återlösningsverk. Såsom evig konung har Du satt Dig vid Guds höggra sida och himmelens härskaror tillbedja Dig. Även vi komma nu inför Dig med tillbedjan, tack och lov att Du har återlöst oss åt Gud med ditt blod och banat oss vägen till himmelen. Men ännu äro vi gäster och främlingar på jorden.* — Först därefter vidtar den egentliga bönen.

Denna retoriska predikostil har i ganska hög grad präglat de år 1921 meddelade bönerna i EBs *En liten bönbok*. Ett enda exempel må anföras. Under nr 52 meddelas för aftonandakten på adventssöndagen följande icke signerade bön: *O Herre Jesus Kristus, med allt skäl fröjdar sig din kristenhet på denna dag. Vi som äro din hjord och dina får glädjas över att du, våra själars herde, kommer till oss. Vi som äro sargade och svaga fröjda oss över*

att du besöker oss, du alla människors hjälprike läkare. Vi fattiga äro gläda, eftersom du, o Herre, närmar dig oss med rika skänker. Kom dag för dag till våra hus och hem...

Denna bönestil drar fram bibliska och goda tankar, vilka förträffligt skulle ägna sig till råmaterial för bön, men materialet bearbetas icke, det endast anhopas. Resultatet blir i bästa fall en god meditation, i sämsta fall en högtravande uppvaktning för det högsta majestätet.

Det bör påpekas att i två slag av böner, en viss användning av denna bönestil kan vara tillätlig: det gäller syndabekännelserna (märk dock den förträffliga syndabekännelsen ur Psaltaren 51!) och prefationerna. Båda dessa bönegrupper intaga en viss särställning, som jag i detta sammanhang ej har tillfälle att närmare behandla.

Huru har nu E förhållit sig gent emot denna ytterst vanliga bönestil?

En karaktäristisk nytillkommen bön synes mig föreligga i kollektbönen i den nyskapade högtidligare formen för nattvardsgudstjänst (s. 52), som lyder sålunda:

O barmhärtige, nåderike Gud, du som, dig till ära och oss till salighet, genom ditt levande ord och dina heliga sakrament bygger dig en kyrka och församling på jorden. Vi bedja dig att du värdes upplåta våra öron till att rätt akta på vad du, genom din Ande, vill säga oss, och att du värdes bereda våra hjärtan till att i botfärdighet och tro mottaga din kärleks gåva, som i din Sons nattvard räcket oss.

Denna vackra bön synes mig i många avseenden sakligt och stilistiskt vara karaktäristisk för sin upphovsman. Med glädje och tacksamhet konstateras först att bönen är fri från den retoriska, stilen. Detta är också regel inom förslaget, dock icke utan undantag.

I bearbetningen av de gamla högtidsbönerna för högmässan har E ofta retuscherat bort de retoriska uttrycken. (Jämför t. ex. högtidsbönen på första söndagen i advent i gällande KH och i E.)

På andra ställen däremot har E bibehållit den gamla stilen. Den ovan citerade högtidsbönen på Kristi himmelfärdsdag har hos E följande gestalt (s. 106):

Helige Frälsare. Såsom evig konung har du satt dig på Guds högra sida, himmelens härskaror tillbedja dig. Också vi komma nu inför dig med tack och lov för att du har återlöst oss åt Gud och banat oss vägen till himmelen. Men ännu äro vi gäster och främlingar på jorden. Så hjälp oss väl igenom tidens nöd...

Högtidsbönerna på nyårsdagen och långfredagen, men framför allt på tacksägelsedagen ha i E alltfort bevarat rätt mycket av sin deklamatoriska karaktär. De skulle efter min uppfattning vinna på att omarbetas, så att de helt finge bönekaraktär. I mycket hög grad gäller detta även om andra böner, särskilt bönerna i avdelningen böner och förböner under särskilda förhållanden (s. 109 ff.)

samt bönen vid kyrkoinvigning (s. 190, märk de båda första avdelningarna).

Huru vanskelig den predikande bönen är förstår man törhända äldre bäst, när man finner att den bedjande glömmet att han talar till gudomen och i stället omtalar den. Tre exempel härpå må framdragas, alla tre ur böner riktade till den andra personen i gudomen, till Kristus. I morgonbönen för fastan (s. 83), som börjar med orden *Herre Jesus, vår store Överstepräst*, förekommer bl. a. *Låt ordet om ditt kors bevisa sig såsom en Guds kraft till frälsning*. Juldagens högtidsbön (s. 104) börjar som en bön med en åkallan av *Barmhärtige Gud, kärleksrike Fader*, men vänder sig sedan till Kristus: *Dig vare evigt lov, Herre Jesus Kristus, och fortsätter: Vi tacka dig för att du, som är alla herrars herre, har blivit vår broder, på det att vi med dig skulle bliva Guds barn*. Himmelsfärdsdagens högtidsbön, (s. 106) riktad till Kristus innehåller bl. a. följande: *Också vi komma nu inför dig med tack och lov för att du har återlöst oss åt Gud*. Här synes man ha glömt att man i bönen talar till och icke om gudomen, och att Kristus givetvis icke kan skiljas från gudomen.

Knappast lämpligt är uttryckssättet i kyrkoinvigningsbönen (s. 190), som börjar sålunda: *Lovad vare du, evige, allsmäktige Herre, du fädernas Gud och barnens*. Där omnämnas nattvardsgästerna *Giv dem som här framträda till Herrens bord*. Den Herre, som här omtalas, är uppenbarligen Kristus icke den Herre, som åkallas i ingressen.

Satsbyggnaden.

I sin efterskrift skriver ärkebiskopen (s. 251): »Förslaget åsyftar förenkling i uttryckssättet. Invecklade satsbyggnader, t. ex. flera på varandra underordnade relativsätser, förenklas. Långa meningar uppdelas i flera eller förkortas genom strykning. Understundom företagas retuscheringar i språklogikens intresse.

Vid rytmens krav har genomgående stort avseende blivit fäst. Förslaget söker bjuda formuleringar som på ett naturligt sätt låta sig fraseras. Allt för korthuggna sätser, vilka ej passa samman med den liturgiska stilens rytm, äro undvikna.»

Den uppmärksamme läsaren av ärkebiskopens handboksförslag har näppeligen kunnat undgå att iakttaga huru välgörande den efter dessa stilistiska principer verkställda överbearbetningen har varit för de liturgiska aktstyckena. Jämför syndabekännelsen *Barmhärtige Gud, allgode Fader* i dess nya och dess gamla gestalt eller juldagens högtidsbön.

I några fall torde en ytterligare förenkling vara önskvärd. Jag anför ett exempel ur morgonbönen vid ottesång under pingsttiden: *Vi bedja dig, att såsom du rikligen har förlänat apostlarna din Helige Ande, du ville utgjuta honom också över oss*.

Bibliska allusioner.

Det har i alla tider inom den kristna gudstjänsten varit ett utmärkande drag att dess liturgi varit genomvävd av bibliska uttryck och vändningar. För den trogne bibelläsaren har detta givetvis varit icke blott av affektionsvärde utan också en hjälp till uppfattningen och till den rätta förståelsen av liturgien.

Också de nuvarande svenska liturgiska ordningarna äro på enahanda sätt genomvävda av bibliska uttryck. Men självfallet ha dessa hämtat sin form från den äldre svenska bibelns ordalydelse. Huru bör man nu förfara vid en liturgisk reform, då en ny kyrkobibel har fastställts?

Det bör vara klart att, då böner och alloktioner nyskapas, böra de bibliska allusionerna överensstämma med den nya kyrkobibeln. Däremot kan det knappast begäras eller anses lämpligt att varje bibliskt uttryck i gamla böner skall omredigeras till full överensstämmelse med den nya översättningen. Det mycket stora antalet av bibelallusioner i våra liturgiska formulär skulle redan göra detta omöjligt. Man instämmer därför gärna med E i hans ord (s. 252): »En fullständig konformation med 1917 års svenska kyrkobibel i fråga om bibliska uttryck och allusioner har icke ansetts vare sig nödig eller önskvärd. Det torde icke föreligga något hinder för att liturgien kan återspegla ett äldre stadium».

Gloria citeras sålunda alltfört i E liksom i KH efter normalupplagan av år 1883, vilket är musikaliskt till fördel. Ur samma förlaga är exempelvis juldagens introitus -växelsång anförd. Här emot synes mig intet vara att anföra.

På några punkter kan emellertid ifrågasättas om icke en konformation med bibeltexten är lämplig eller nödvändig. Till de lämpliga ställena räknar jag den inledande växelsången på Heliga trefaldighetssöndag, där prästen sjunger bl. a.: *Av honom och genom honom och till honom äro alla ting. Halleluja* (Ro 11:36 enligt ordalydelsen i 1883 års översättning). Församlingen svarar: *Honom vare ära i evighet. Halleluja*. Här är synbarligen ordalydelsen i 1917 års kyrkobibel att föredraga, där det platta *alla ting* utbytt mot *allting* och *vare ära* ersatts med *tillhör äran*. Denna växelsång torde böra bringas till överensstämmelse med dagens evangelietext. Musikaliskt sett skulle den vinna på ändringen.

Sakligt och rytmiskt synes mig också ordalydelsen i nya kyrkobibelns Psalt. 46:2 vara bättre när den användes som inledande växelsång på reformationsdagen. Där står *En hjälp i nöden, väl beprövad*, medan 1903 års normalupplaga översätter stället så: *En hjälp i nödens tider, väl beprövad*.

Viktigare synas mig de ställen vara, där den nya kyrkobibeln brukar religiösa begrepp i annan betydelse än den äldre. Att här bevara den gamla terminologien torde vara vanskligt eftersom den nödvändigt kommer att snart nog försvinna ur predikan och därför kommer att missuppfattas det uppväxande släktet.

Ett exempel må vara nog. I 1917 års bibel brukas ordet *salig*, så vitt jag kunnat finna, genomgående i betydelsen av *lycklig* (Jfr Mt 5: 3 ff., Gal. 4: 15, Ub 1: 3 o. a.). Tidigare har ordet även brukats i betydelsen *frälst*. Efter den gamla bibelöversättningen lydte evangeliet på annandag pingst (Jh 3: 17) sålunda: *Ty icke hafwer Gud sändt sin Son i werldena, att han skall döma werldena, utan på det att werlden skall warda salig genom honom*. I evangelieboksupplagorna efter 1917 lyder stället som bekant: *för att världen skulle bliva frälst*. I högtidsbönen på missionsdagen (s. 107) behåller E, efter gällande KH, uttrycket *för att världen skulle warda salig genom honom*. I sådana fall synes man berättigad att fråga om icke en konformation med bibeltexten är nödvändig för ett anledning till missförstånd icke skall givas.

Aldre teologiska termer.

En fråga är i vilken utsträckning liturgien kan och bör konservera termer från en äldre teologisk skola, termer som icke återfinnas i bibeln och som därför, i den mån som de icke numera brukas, bliva oförstådda av det uppväxande släktet. E har reducerat deras antal. Ur morgonbönen vid ottesång under julen (s. 82) har han ersatt ordet *mandomsanammelse* med *födelse*, vilket torde vara nödvändigt, även om ordet *födelse* icke innefattar allt vad som ligger i *mandomsanammelse*.

Däremot har E bibehållit ordet *återlösning*. (s. 83 morgonbön för fastan: *och bedja dig om nåd att rätt kunna besinna huru dyrt vi äro återlösta*; s. 106 högtidsbönen på Kristi himmelsfärds dag: *du har återlöst oss åt Gud*). Ordet *återlösa* förekommer icke i vårt NT. (1 Petr. 1: 18 som i gamla översättningen lydte: *Och weter, at I icke med förgängeligt silf eller guld igenlöste ären* lyder nu: *det är icke med förgängliga ting, med silver eller guld, som I haven blivt »lösköpta»*). Ordet *återlösning* förekommer visserligen som rubrik i lilla katekesen över andra artikeln, men fråga är om begreppets innebörd kan förväntas vara bekant för den större delen av menigheten.

I detta sammanhang tillåter jag mig påpeka ett annat svårfattligt, ålderdomligt uttryck, som E övertagit från KH. I jultidens morgonbön vid ottesången (s. 82) läses orden: *behålla oss i vår Frälsares levande kännedom*. Numera torde ordet *kännedom* icke kunna brukas i betydelsen av *kunskap* och genetivkonstruktionen torde icke heller vara i enlighet med nutida språkbruk.

Förstärkande uttryck.

Ett utmärkande drag i den gällande KH är att dess mångordighet ofta, och särskilt i högtidsbönerna visar sig i hopande av synonymer eller likartade uttryck. På ett välgörande sätt har E strukit åtskilliga av dessa upprepningar. På en del punkter skulle man törhända kunnat gå ännu ett steg.

Några exempel må anföras på hopande av verben *prisa, tacka* och *lova* (s. 82 f.). Morgonbönen på nyårsdagen börjar sålunda: *Vi prisa och tacka dig . . . Lovat vare ditt heliga namn.* Morgonbönen för fastan: *Vi tacka och lova dig för . . . Vi prisa dig, som.* Det är uppenbart att sådant förstärkande uttryck kunna vara på sin plats, för att understryka och starkt framhäva maningen till lov. Såsom till exempel i högtidsbönen på Heliga trefaldighets dag: (s. 106) *Dig, treenige Gud, lova, ära och tillbedja vi.* Men återkomma sådana upprepningar alltför ofta mister förstärkningen sin kraft, och förvandlas i mångordighet. Juldagens högtidsbön torde därför kunna omredigeras i förenklande riktning. Den börjar nu sålunda i E: *Vi tacka och prisa dig för att du . . . Dig vare evigt lov . . . Herre Jesus Kristus, för att du . . . Vi tacka dig för att du . . .*

I en del fall har E möjligen avsiktligt iakttagit upprepningar, som litterärt kunna vara verkningsfulla, men som bli vanskliga då de förekomma i böner, som ofta upprepas. Till sådana vanskliga upprepningar räknar jag början av den allmänna kyrkobönen vid söndagsgudstjänst på annan plats än i kyrka (s. 76). Den begynner sålunda: *Lovad vare du, vår Herres, Jesu Kristi, Gud och Fader, barmhärtighetens Fader och all trösts Gud. Vi tacka dig för all din mångfaldiga godhet. Framför allt tacka vi dig för att du har givit oss din enfödde Son, vår Frälsare . . .* Detsamma gäller kyrkobönen s. 80 *Vi tacka dig, gode Gud Fader, för att du har låtit oss bliva dina barn, och för att du dagligen bevisar oss så mycket gott. Vi tacka dig för att du har . . .* Jämför ock högtidsbönen på pingstdagen (s. 106) och bönen för fäderneslandet nr. 16 s. 116: *Vi tacka och prisa dig, du alla goda gåvors givare, för det härliga och älskade land som du har skänkt oss till arv och eget. Vi tacka och prisa dig, käre Fader i himmelen . . . o. a.*

Ett litet frågetecken sätter jag inför bruket av uttrycket *tack och lov*, som dessvärre på ett föga tilltalande sätt dragits ned och profanerats. Icke fullt tillfredsställande ter sig uttrycket *frambära* (resp. *hembära*) *tack och lov*. (Morgonbönen på Kristi himmelsfärdsdag s. 84, högtidsbön på nyårsdagen s. 104, på Kristi himmelsfärdsdag s. 106, på reformationsdagen s. 107, bönen nr. 8 s. 112.) Törhända kunde man här i de fall då en större högtidlighet är önskvärd bruka ett sådant uttryck som *Inför dig frambära vi vår tacksägelse och lovsång*.

En annan ordsammanställning, som synes mig böra brukas med stor varsamhet är *Guds (ditt) ord och löfte*, där ord och löfte torde kunna betraktas som synonymmer. I skriftermålet (s. 13) brukas uttrycket två gånger efter vartannat, dels i absolutionen *så är ock, i kraft av Guds ord och löfte, fast och visst* och dels i bönen¹⁾ *så att vi fast förtrösta på detta ditt ord och löfte*. Jämför

¹⁾ Denna kollekt bör icke betecknas som *Tacksägelse och bön* utan blott med ordet *Bön* (jfr DSK s. 20).

bön för konfirmanderna (s. 109): *så att de i botfärdighet och tro taga emot ditt ord och löfte.*

Språklig funktionalism.

Det är ett tilltalande drag i vår tid att man också i gudstjänst-språket låter var sak nämnas vid sitt vanliga namn, i stället för att göra omskrivningar. E har på åtskilliga punkter accepterat denna slags funktionalism. Han talar om *kyrkomötet*, (s. 34, jämför dock sida 112, bön nr. 6.) där gällande KH beder för *dem, som nu äro församlade för att överlägga om din kyrkas angelägenheter*. Sakligt är det av E brukade ordasättet att föredraga, såsom klarare. Med KHs omskrivning kunde ju avses både biskopsmöte, allmänt kyrkligt möte, o. s. v. På liknande sätt har E utbytt *riksmöte* mot *riksdag*, vilket är sakligt bättre eftersom *det nu församlade riksmötet* snarare betecknar mejeristernas, gynekologernas eller de politiska partiernas och andra sammanslutningars riksmöten; medan det svenska folkets befullmäktigade ombuds församling heter *riksdag*.

Men även här skulle man i klarhetens och saklighetens intresse önska att omskrivningarna fått försvinna i ännu större grad.

Konfirmander benämnas fortfarande *de (unga) som (nu) beredas till sin första nattvardsgång* (s. 35 2 ggr. och bönen nr 1 s. 109.) Denna omskrivning är i flera avseenden olycklig sedan beteckningen *nattvardsbarn* i allmänhet ersatts med *konfirmander*. Den täcker icke längre den bakomliggande verkligheten, eftersom prästen numera måste räkna med konfirmander, som icke hava för avsikt att deltaga i nattvardsgången. Den sammanställer på ett otillfredsställande sätt konfirmationen och den första nattvardsgången, så att konfirmationens egen betydelse ställs åt sidan. Den inriktar uppmärksamheten på konfirmationen såsom en förberedelse till den *första* nattvardsgången och bidrager därmed att inskräpa den felaktiga uppfattningen om nattvarden såsom ett engångssakrament. Det synes mig vara högst önskvärt att omskrivningen här utbytes antingen mot ordet *konfirmander* eller *de (unga) som nu beredas till sin konfirmation*.

Det skulle törhända ej heller vara olämpligt att helt enkelt i allmänna kyrkobönen tala om *nattvardsgästerna* åtminstone i trefaldighetstidens kyrkobön (s. 35), där de omnämnas med det oklara uttrycket: *Möt de dina, då de träda fram till ditt bord*. Jfr ock bönen i kyrkoinvigningen: *Giv dem som här framträda till Herrens bord*.....

Hem och föräldrar omskrivas (s. 10) sålunda: *dem som du betrott barn och unga*. De anhöriga omnämnas såsom *våra kära* (s. 35 och 36,) eller *dem din kärlek har givit oss* (s. 77). Missionärerna omnämnas (nr 2 s. 110) såsom *de, som du (Gud) från vårt folk har sänt ut till fjärran land*, eller såsom *budbärare och bekännare, som gå åstad till fjärran land för att i ord och gärning vittna om dig och ditt evangelium*. (s. 231). Hednafolken, eller hedningarna,

omtalas såsom *de folk som ännu sitta i mörkret och dödens skugga* (s. 83, trettandedagen, s. 107 missionsdagen, och s. 231). Äro dessa mer eller mindre oklara omskrivningar verkligen nödvändiga?

Man kunde kanske också vara benägen att fråga sig om icke numera ordet *präst* har fått en så god klang, att det skulle kunna duga i bönerna (kyrkobönerna och litanian och annorstädes) i stället för de något oklara *herdar och lärare*. Möjligen kunde man bedja för och om *präster och själasörjare* eller *biskopar, präster och själasörjare*.

Bönernas kristologiska avslutning.

Bönerna i den kristna gudstjänsten ha av ålder som avslutning ägt en kristologisk formel till erinran om Herrens eget löfte: »vadhelst I bedjen om i mitt namn, det skall jag göra, på det att Fadern må bliva förhårligad i Sonen. Ja, om I bedjen om något i mitt namn, så skall jag göra det.» Jh 14:13, 14. Dessa kristologiska formler eller konklusioner, som höra till hela bönen och alltså böra vara fristående, hava av ålder en fixerad lydelse. De kunde ha olika form i olika sammanhang, men ägde eljest formelns karaktär, så att lydelsen alltid återkom i alldes lika gestalt.

Vid revisionen av EB 1921 har detta iakttagits i viss utsträckning, men icke genomförts konsekvent.

1. Den enklaste konklusionen till en kollekt riktad till Gud lyder i vår gällande EB: *Genom din Son Jesus Kristus, vår Herre* (t. ex. 4 s. i adv.). I något fall har emellertid ordföljden oriktigt omkastats, sålunda: *Genom Jesus Kristus, din Son, vår Herre*. (3 s. i adv.); i ett par fall har orden *din Son* förmodligen av förbiseende uteslutits och konklusionen fått denna lydelse: *Genom Jesus Kristus, vår Herre* (3 s. e. trettandedag, 4 s. e. påsk och botd. alt. 2) och slutligen har i ett fall konklusionen redigerats sålunda: *Genom din älskade Son Jesus Kristus, vår Herre* (14 s. e. tref.). Enhetlighet hade här varit tillbörlig.

2. Vid vissa tillfällen har konklusionen fått en rikare utformning: *Genom din Son Jesus Kristus, vår Herre, vilken lever och regerar med dig och den helige Ande,¹⁾* (i en gudom) *från evighet till evighet*. (2:a, 3:e och 4:e böndagarna). De inom parentes satta orden saknas i EB men borde ha meddelats.

3. Om bönen är riktad till Kristus har konklusionen följande form: *Du som lever och regerar med Gud Fader och den helige Ande, i en gudom, från evighet till evighet*. (1 s. i advent.)

¹⁾ Det kan påpekas att bibelöversättningen av år 1917 skriver *helige Ande* (med litet *h*) medan gällande KH och E med stort *H*. Detta förorsakar den inkonsekvensen att EB skriver med litet *h* utom i avdelningen: *Den svenska mässan jämte andra gudstjänster och heliga handlingar*. Konformation inom alla kyrkans böcker torde också i sådana stycken vara tillbörlig, likaså i fråga om interpunkteringen vid en sådan ofta återkommande detalj.

4. Omnämnes Kristus i bönens början har konklusionen följande form: *Genom samme din Son Jesus Kristus, vår Herre.* (juld., annand. jul, nyårsd., trettonded. jul, sexagesima, palms., annand. påsk, Marie kyrkogångsd. och bebådelsed.) 5. På Kristi förklaringsdag får denna konklusion en högtidligare form: *Genom samme din Son Jesus Kristus, vår Herre, vilken lever och regerar med dig och den helige Ande (i en gudom) från evighet till evighet.* (De inom parentes satta orden saknas men skulle rätteligen förekomma.)

6. Omnämnes Kristus i slutet av en bön, riktad till Gud, tillfogas konklusionen: *Vilken lever och regerar med dig och den helige Ande (i en gudom) från evighet till evighet.* (sönd.n. e. jul, påskd.)

7. Om slutligen Anden omnämnes i bönen så tar konklusionen följande gestalt: *Genom (din Son) Jesus Kristus vår Herre, vilken med dig och samme den helige Ande lever och regerar, i en gudom, från evighet till evighet.* (pingstdagen.) En språkligt oriktig variant av denna konklusion finnes på 18 s. e. trefaldighet. Detsamma gäller konklusionen på Heliga trefaldighetsdag. Olämplig form har konklusionen även på långfredag.

Vid den retuchering av EB, som måste företagas i samband med handbokens slutliga redigering borde uppmärksamheten riktas på dessa konklusioner, så att de finge en korrekt gestalt. (Även på några andra punkter tarva kollektbönerna språkligt en överarbetning.)

I kyrkohandbokens böner är det uppenbarligen tillbörligt att konklusionerna äro i överensstämmelse med EB.

En granskning av E i detta stycke ger vid handen att förslaget som regel upptager formen nr 1 härövan: *Genom din Son, Jesus Kristus, vår Herre.* (s. 61, 82 jul, 102 nr 1 och 2, 109 nr 1, 120 nr 25, 121 nr 28 och 29, 127 h., 155, 216).

I några fall ha orden *din Son* uteslutits. (s. 30, 32, 103 nr 3 och 4, — jämför här nr 1 och 2 på sida 102—119 nr 23, 156 och 157.) I flertalet av dessa fall kan man törhända acceptera den förenklade formen, vilket jag däremot håller före att man icke bör göra i biskopsvigningen (s. 205) och kyrkoherdeinstallation (s. 220). I båda dessa fall vore möjligen den högtidligare konklusionen nr 2 ovan på sin plats, liksom vid prästvigning (s. 216).

I några fall har ordföljden omkastats så att konklusionen fått följande form: *Genom Jesus Kristus, din Son, vår Herre.* Denna ordföljd är rytmiskt sämre än den i regel brukade, och bör därför korrigeras. (s. 9 mom. 2 h., 35 ggr., 47 nr 3 a v., 112 nr 7 — jfr samma sida nr 8; i båda fallen bör konklusionen göras fristående. — s. 227, 238.)

På ett ställe har konklusionen följande rytmiskt olämpliga lydelse: *Genom din Son, vår Herre, Jesus Kristus* (s. 212).

I några fall har konklusionen fått en från den traditionella avvikande form: *Genom Jesus Kristus, vår Frälsare.* (s. 13) eller

Genom Jesus Kristus, vår Herre och Frälsare (s. 43) eller *Genom Jesus Kristus, din älskade Son, vår Herre* (s. 111).

Till bönen vid biskopsvigning (s. 208) har fogats konklusionen nr 2 ovan, vari dock saknas orden *din Son*, varjämte ordföljden i relativsatsen torde böra rättas efter bruket i EB.

Konklusionen nr. 4 härovan meddelas mycket sparsamt i E. Jag antecknar s. 127, 131, 133 och 160 nr. 2. Uppenbarligen borde bönen nr. 1 på sida 160 haft samma form av konklusion. Den skulle också med fördel ha kunnat utnyttjas på åtskilliga andra ställen, såsom i tacksägelsebönen för påsk-pingsttiden (s. 44) samt framför allt efter kollektbönen s. 52, för så vitt man icke här föredrager formeln nr 2.

Formeln nr 3 härovan förekommer i E ingenstades. Den kunde med fördel tillfogas tacksägelsebönen för fastan (s. 44) och högtidsbönen på himmelsfärdsdagen (s. 106). Likaså torde formlerna nr 5, 6 och 7 kunna utnyttjas.

I fråga om kollektbönerna må i detta sammanhang få påpekas olämpligheten i liturgiskt språkbruk av sådana tilltal till Gud, som *gode Gud* eller *store Gud*, båda i hög grad missbrukade i profant språkbruk. De förekomma på s. 59 nr. 5 och s. 109 nr. 1.

En annan liten detalj må i detta sammanhang få påpekas. På s. 13 i bönen under nr. 5 omtalar prästen sig själv i tredje personen: *Vi tacka dig av allt hjärta för att du, genom ditt ords tjänare, nådeligen har tillsagt oss våra synders förlåtelse.* Detta är oklart och knappast riktigt.

Dispositionen.

För de liturgiska bönerna gäller som ett oeftergivligt krav att de skola vara strängt logiskt disponerade. Detta är oundgängligt nödvändigt enkannerligen vid de längre bönerna, om icke dessa skola verka tröttande därigenom att upprepningar eller hopp i tankegången förekomma. I synnerhet tarva de allmänna kyrkobönerna en mycket strängt genomförd disposition. På denna punkt brister den gällande KH avsevärt. Vid tillägg som gjorts tid efter annan har man icke beaktat att det nytillkomna placerats på rätt ställe. Icke heller ifråga om de år 1929 tillkomna bönerna kan det sägas att de hålla måttet ifråga om reda i dispositionen.

Den klassiska dispositionen för en kyrkobön är följande:

1. Akallan.
2. Förbön för kyrkan.
3. Förbön för land och folk.
4. Förbön för särskilda stånd.

Inom dessa avdelningar kan dispositionen givetvis med full rätt tänkas efter olika linjer. Jag tillåter mig här skissera en möjlig disposition:

1. *Akallan:*
2. *Förbön för kyrkan:* a) kristenheten på jorden, missionen, martyrerna. b) kyrkan i vårt land, hennes herdar, kyrkomötet,

c) den egna församlingen, nattvardsgästerna, konfirmanderna, församlingsgemenskapen.

3. *Förbön för land och folk*: a) freden på jorden, b) fosterlandet, konungen, rikets styrelse, riksdagen, c) folket,

4. *Förbön för skilda stånd*: a) arbetet, markens gröda. b) hemmet, skolan. c) ensamman, fattiga, sjuka, döende. d) den sista stunden, evigheten.

I denna disposition har jag i underavdelningarna genomgående begynt med det större (kristenheten, jorden) och övergått till det mindre (den egna församling, folket). Självfallet kan man med lika rätt följa den omvända ordningen.

I gällande KH spåras tydligt den gamla klassiska dispositionen, ehuru den icke är konsekvent genomförd. Förbönen för kommunikanter och konfirmander göres alltså icke i samband med lokal-församlingen utan efter bönen för hemmen och de unga, förbönen för dem som lida förföljelse för evangeli skull, göres omedelbart efter bönen för de värnlösa, den torde böra anses höra till avdelningen kristenheten på jorden. För att icke behöva i alltför hög grad gå i detalj hänvisar jag till den omarbetning av den äldre allmänna kyrkobönen, som bifogas efter denna uppsats.

Ifråga om utformningen hos E av denna kyrkobön, vill jag dock påpeka att han i åkallan uteslutit satsen *Var oss nådig för Jesu Kristi skull och tänk icke på våra synder*. Orsaken är givetvis den att meningen inneburet en andra syndabekännelse, alltså en upprepning. Detta synes kunna motivera en uteslutning av satsens senare led, men icke av dess första. Genom uteslutning av hela meningen har nämligen den ursprungliga trinitariska uppbyggnaden av åkallan deformerats. Det torde icke vara tillbörligt att det här saknas en erinran om Kristus, församlingens Herre.

En erinran om dopets nåd borde vara på sin plats i den allmänna kyrkobönen; en sådan saknas f. n. i högmässorituallet. Detsamma gäller om ansvaret för gemenskapen i den egna församlingen.

Märkvärdigt väl bevarad är dispositionen i litanian (s. 100 f). Ett par önskemål kunna dock göras. Bönepunkten: *att du värdes avvärja falsk lära och all förförelse* bör flyttas längre ned i samma stycke och till denna avdelning, som handlar om kyrkan, bör överföras bönepunkten *att du värdes styrka alla dem som lida för sin kristna tro*. Dessutom borde här tilläggas ett bönemoment för biskopar och själasörjare. Hela det ifrågavarande stycket skulle då komma att lyda:

*Vi arma syndare bedja dig
att du värdes styrka och beskärma din heliga kristna kyrka,
att du värdes bevara och leda alla biskopar och själasörjare,
att du värdes sända trogna arbetare i din skörd,
att du värdes med ordet giva din Ande och kraft,
att du värdes styrka alla dem som utstå lidande för sin kristna tro,*

*att du värdes återföra alla villfarande,
att du värdes avvärja falsk lära och all förförelse,
att du värdes göra ditt namn känt i hela världen,
att du värdes ena alla trogna, att det må bliva en hjord och en
Herde.*

Hör oss, milde Herre Gud.¹⁾

Här nedan meddelas slutligen några försök till bearbetningar av böner i gällande KH och några nya böner.

Törhända tarvar en sådan dristighet motivering. Som sådan må gälla, att anledningen till dessa bearbetningen i flertalet fall icke varit den pågående handboksrevisionen, utan en ny utvidgad upplaga av Veckans tideböner, för vilken tarvas ett större antal detempore-bestämda böner. För detta behov har jag bearbetat den gällande KHs morgonböner. På enahanda sätt har mitt intresse kommit att rikta sig mot bönerna för vigningar och invigningar vid arbetet på ett häfte tideböner avsedda att brukas vid kyrkmässa och andra sådana tillfällen. Det har sålunda varit ur rent praktiska behov och i ett bestämt läge, som dessa böner framvuxit. Den enda omredigeringen, som föranletts direkt av denna uppsats är om-dispositionen av den allmänna kyrkobönen. För tydlighetens skull har jag i detta fall låtit dispositionen stå kvar.

I bönen vid kyrkoherdeinstallation har det synts mig vara en påtaglig brist, att en förbön saknats för den församling vars kyrkoherde installerats, varför jag tillagt en avdelning därom.

ALLMÄN KYRKOBÖN.

I. Akallan.

Evige och allsmäktige Gud, dig åkalla vi. Du som är alltings skapare och beskärmare förbarma dig och var oss nådig för Jesu Kristi skull. Utgjut din Helige Ande över oss och bevara oss i dopets nåd, så att vi efter ditt ord vandra i ett heligt leverne.

II. Kristenheten på jorden.

Se mildeligen till de folk som ännu icke känna dig, den ende, sanne Guden och låt genom Kristi evangelium frälsningens ljus uppgå för dem. Församla och uppehåll din kristenhet på jorden genom ordet och de heliga sakramenten. Styrk alla dem som för evangelii skull utstå lidande och smälek.

II b. Kyrkan i vårt land, lokalförsamlingen.

Välsigna kyrkan i vårt land, hennes präster och församlingar

¹⁾ Å sida 102 gives följande anvisning: »Litanian avslutas med antifoni och bön enligt någon av följande fyra former.» Det efterföljande bör icke betecknas som *antifoni* utan som *versiklar* med *kollektböner*.

(så ock det nu församlade kyrkomötet och dess rådslag). Omslut med din nåd denna menighet och dem som här tillbedja dig. Välsigna gästerna vid nattvardsbordet, så att de bliva styrkta i tron och i kärleken och i det eviga livets hopp. (Tänk i nåd på dem som nu beredas till sin konfirmation. Stadfäst deras tro och deras kunskap om dig.) Hjälp oss alla att troget förbliva i församlingens gemenskap, så att vi komma fram till enheten i Kristus.

III. *Land och folk.*

O Gud, låt fred råda på jorden och förtag misstro och fiendskap allestädes. Var fosterlandets värn och sköld. Välsigna vår konung och hans hus. Förläna din hjälp till rikets styrelse och till vår frihets försvar. (Låt riksdagens beslut lända till allas välfärd.) Gör oss till ett folk, som fruktar dig. Håll rätt och rättfärdighet vid makt och främja endräkt och försonlighet ibland oss.

III. *Skilda stånd.*

Giv framgång åt varje gott verk och använd allt ont och skadligt. Skänk din välsignelse över markens gröda och allt redbart arbete. Låt kärlekens ande råda i våra hem. Hjälp oss att fostra barnen och de unga i din fruktan så att de växa till i nåd och sanning. Förbarma dig över alla ensamma och värnlösa, fattiga och bedrövade. Trösta alla sjuka och var när dem som kämpa med döden. Hjälp oss omsider i vår sista stund och förläna oss efter detta förgångliga livet en evig salighet. Amen.

MORGONBÖNER VID OTTESANGEN.

Under advent.

Allsmäktige, evige Gud, du som har låtit oss uppleva denna nya dag och begynnelsen av detta nya nådens år, vi tacka dig för att du har sänt din Son, Jesus Kristus, och genom honom har förkunnat evangelium om det rike, som du har tillrett från världens begynnelsen och som icke kan bävas. Vi bedja dig: förläna oss nåd till att alltid förtrösta på det fasta och dyrbara ordet att han har kommit i världen för att frälsa syndare. Låt oss, under all växling av ljus och mörker som äger rum i tiden, få behålla ditt ord och dina heliga sakrament och låt jordens alla folk få skåda ditt rike. Giv oss frimodighet till att förbida den dag då Människosonen kommer i sin härlighet. Amen.

Under jultiden.

Himmelske Fader, du som under den gångna natten har hållit din skyddande hand över oss och på nytt låter oss uppleva en nådens och salighetens dag, vi tacka dig för att du har låtit din enfödde Son bliva människa till frälsning för alla. Vi bedja dig: lär oss att hämta tröst av hans heliga födelse och att fröjdas av

din härlighet, som strålar fram i Kristi ansikte. Giv oss din Ande, så att vi bevaras i en levande kunskap om vår Frälsare. Gör oss genom tron till dina barn, som hålla fast vid livets ord och troget tjäna dig till dess vi en gång, med alla änglar och helgon, få evigt prisa dig. Genom din Son, Jesus Kristus, vår Herre, vilken lever och regerar med dig och den Helige Ande, i en gudom, från evighet till evighet. Amen.

Vid trettondedagstiden.¹⁾

Allsmäktige, evige Gud, som bor i ett ljus dit ingen kan komma, vi tacka dig för denna nådens dag, då du låter förkunna för oss att du har sänt din enfödde Son, Jesus Kristus till att vara det sanna ljuset i världen och att lysa för alla människor. Vi lova dig för att du har låtit också oss se det sken som utgår från evangelium om Kristi härlighet och bedja dig: låt ditt ord allt framgent bo ibland oss. Sänd det till de folk som sitta i mörker och döds-skugga och låt Israel skåda dess härlighet. Gör oss alla till ljusets barn och led oss till den dag då jordens folk och stammar skola samlas inför din tron och alla tungor skola bekänna att Jesus Kristus är Herre. Amen.

Under fastan.

O Gud, du som (under den heliga passionstiden) låter förkunna för oss huru din Son, Jesus Kristus, utblottade sig, i det han antog tjänareskepnad och ödmjukade sig och blev lydig intill döden, vi tacka dig för att han genom sitt lidande och sin död har åt oss invigt en ny och levande väg till dig. Vi bedja dig: lär oss besinna att han är försoningen för våra synder. Låt evangeliet om hans kors ibland oss bevisa sig såsom en kraft till frälsning för var och en som tror. Gör oss till hans efterföljare och rena våra själar till oskrymtad broderlig kärlek. Hjälp oss att ståndaktigt uthärda lidande och att bevisa tålmodighet intill änden. Genom samme din Son, Jesus Kristus, vår Herre. Amen.

Under påsktiden.

Allsmäktige Gud och Fader, genom vilkens nåd vi denna morgon hava fått vakna i frid och träda upp i din helgedom. Vi tacka dig för livets ord om Jesus Kristus, vår Frälsare, som du har återfört från de döda och med kraft bevisat vara din Son och dödens övertinnare. Vi bedja dig: lär oss att med tacksamma hjärtan mottaga detta glada budskap. Uppväck oss, genom din Helige Ande, ur syndens död, och giv oss kraft till att vandra i ett nytt leverne. Låt oss en gång få uppstå i härlighet och mottaga salighetens arv till evig och utesäglig glädje. Amen.

På Kristi himmelsfärdsdag.

Herre Jesus Kristus, du som i sanning är världens Frälsare, med tacksägelse och lovsång komma vi inför dig denna dag för att fira

¹⁾ Kan brukas också på kyndelsmässodagen.

din ärorika himmelsfärd och för att minnas huru Fadern upptog dig i härligheten och satte dig på sin högra sida. Vi bedja dig: hjälp oss att icke hava vårt sinne vänt till det som hör jorden till, men att söka den tillkommande staden, där du lever för att mana gott för oss. Lär oss att med uthållighet löpa framåt i den tävlingskamp som här är oss förelagd och skänk oss härlighetens oförvissneliga segerkrans, när du kommer för att frälsa oss till ditt himmelska rike. Du som lever och regerar med Gud Fader och den Helige Ande, i en gudom, från evighet till evighet. Amen.

Vid pingsttiden.

Allsmäktige Gud och Fader, som har låtit oss denna natt tryggt vila under ditt hägn och nu träda upp i ditt hus, för att där höra förkunnas de stora ting som du har gjort med oss. Dig lova vi för att du genom din Son, Jesus Kristus, vår Herre, har grundat din kyrka på jorden.

Vi bedja dig, du som rikligen utgöt din Helige Ande över apostlarna, att du ville låta också oss såsom gåva undfå visdomens och uppenbarelsens ande. Led oss genom hans kraft fram till hela sanningen. Skänk oss rättfärdighet och frid och glädje. Bevara genom fridens band andens enhet i din församling och låt henne växa till i kärleken intill den dag då Kristus kommer för att ställa henne fram inför sig i härlighet. Amen.

Missionsdagen.

O Gud, som har låtit din enfödde Son, Jesus Kristus, komma i världen och förkunna det glada budskapet om frid för dem som voro fjärran och om frid för dem som voro nära, vi tacka dig för att du har kallat oss, till att hava medborgarskap med ditt husfolk och bedja dig: lär oss att ödmjukt besinna att hedningarna äro våra medarvingar i Kristus Jesus och jämte oss delaktiga i löftet. Uppväck ibland oss män och kvinnor, vilka du finner värda det förtroendet att såsom missionärer vara dina budbärare, och giv dem den nåden att för hedningarna förkunna evangelium om Kristi outrannsakliga rikedom. Utgjut din Ande över dina tjänare och låt deras förkunnelse bliva mottagen och bevarad i rättsinniga och goda hjärtan och bära frukt i ståndaktighet. Uppbygg din kyrka allestädes genom ordet och sakramenten. Låt genom henne alla släkter på jorden varda välsignade. Bevara dina trogna i Kristi gemenskap intill den dag, då du kallar dem från öster och väster, från norr och söder till att bliva bordsgäster i ditt eviga rike. Amen.

VID BISKOPSVIGNING.

O Gud, du härlighetens Fader, som visade din väldiga styrkas kraft därmed att du uppväckte Jesus Kristus från de döda och

satte honom på din högra sida i den himmelska världen, vi tacka dig för att du i din kärlek gav honom åt församlingen till att vara ett huvud över allting och för att du genom honom har insatt apostlar och profeter, evangelister, herdar och lärare, vilka skola uppbygga din kyrka.

Vi bedja dig för denne din tjänare, som nu har blivit invigd till att vara biskop för din församling och till att hava omsorg om henne, förläna honom din Helige Ande, så att han icke försummar att vårda den nådegåva som finnes i honom, men förbliver i Kristi gemenskap, under ständig bön rannsakande de heliga skrifterna.

Giv honom vishet så att han förmår pröva vad som är din vilja och vad som leder till liv och gudaktighet. Gör honom brinnande i anden, tålig i bedrövelsen, uthållig i bönen. Lär honom att hava akt på sin plikt att förmana och att uppmuntra, att taga sig an de svaga och att visa tålmod mot var man.

Gör honom till en trogen och förståndig tjänare, vilken ståndaktigt uthärdar allting för deras skull som du har utvalt, på det att han med dem må vinna frälsningen i Kristus Jesus och därmed evig härlighet.

Genom din Son, Jesus Kristus, vilken lever och regerar med dig och den Helige Ande, i en gudom, från evighet till evighet. Amen.

VID KYRKOHERDEINSTALLATION.

O Gud, du som genom vår Frälsare, Jesus Kristus, har gjort dödens makt om intet och fört liv och oförgänglighet fram i ljuset genom evangelium, vi tacka dig för att du ibland oss har uppriktat din kyrka och för att du alltfört insätter herdar i din församling, som skola förkunna korsets och uppståndelsens evangelium.

Vi bedja dig för din tjänare, som du har satt till denna din församlings herde och själasörjare, utgjut din Helige Ande över honom. Omslut honom med din kärlek, så att han förbliver i Kristus och bär mycken frukt. Gör honom uthållig i att bedja och att rannsaka de heliga skrifterna. Skänk honom frimodighet till att förkunna ditt ord och att utdela de heliga sakramenten. Gör honom ståndaktig i att beflita sig om allt gott verk, på det att han av dig må befinnas vara en trogen förvaltare för ditt husfolk och församlingen inför dig må kunna vittna om hans tro och kärlek.

Uppbygg o Gud, denna din församling genom ordet och sakramenten. Hjälp dem som här åkalla ditt namn att oryggligt hålla fast vid hoppets bekännelse och att uppliva varandra till kärlek och goda gärningar. Låt dem tillika med dina trogna från jordens alla ändrar en gång komma till den stad, som din härlighet upplyser, för att de där i evighet skola prisa din godhet.

Genom din Son, Jesus Kristus, vår Herre, vilken lever och re-

gerar med dig och den Helige Ände, i en gudom, från evighet till evighet. Amen.

VID PRÄSTMÖTE OCH KONVENT.

O Gud, du som genom det heliga dopet har infogat oss i din kyrka till att hava gemenskap med dig, vår Fader och med din Son, Jesus Kristus, vår Herre, vi tacka dig för att du har aktrat oss värdiga din kallelse att vara präster och själasörjare i din församling och bedja dig, sänd oss din Helige Ände. Uppfyll våra hjärtan med levande tro, med godhet och barmhärtighet. Hjälp oss att akta på det kall, som vi hava undfått, och gör oss inbördes ens till sinnes, fria från genstridighet och uppfyllda av kärlek till varandra. Lär oss besinna att vi, fastän många, dock utgöra en enda kropp i Kristus, och att vi såsom lemmar, skola vara varandra till tjänst. Gör oss fasta i en och samma Ände, så att vi endräktigt och uthålligt kämpa tillsammans för tron på evangelium. Amen.

VID KONFIRMANDGUDSTJÄNST.

O Gud, som i din faderliga godhet genom det heliga dopet har till dina barn upptagit dem som nu skola beredas till sin konfirmation. Vi bedja dig: öppna deras hjärtan så att de mottaga din Son, Jesus Kristus, vår Herre. Giv dem din Helige Ände, så att de villigt höra ditt ord och stadfästas i kunskapen om dig. Förök deras tro och giv dem lust att troget bedja och att förbliva i din församlings gemenskap. Väck i deras sinnen längtan efter att möta vår Herre och Frälsare i den heliga nattvarden och lär dem att alltid glädjas över att deras namn äro skrivna i himmelen. Amen.

Arthur Adell.

Våra äldre koralers rytmiska utgestaltning¹⁾.

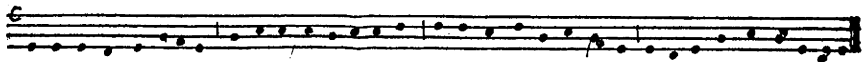
Den protestantiska menighetssången är till sin väsentliga karakter en art av kontrafakt eller parodi i betydelse av *textunderläggning till en redan existerande melodi*. Ytterligt få av de i vår

¹⁾ Nedanstående uppsats utgör en överarbetad form av det föredrag som jag på K. S. V:s Centralkommittés uppdrag höll under 4:e allm. sv. kyrkosångsmötet i Västerås 1936 vid ett möte å Strömsholms slott den 16 nov. Någon publicering hade jag ej tidigare avsett, men då nu koralboksfrågan är ytterst

svenska koralbok upptagna melodierna äro originalverk i så måtto, att deras gestalt fixerats av tonsättaren, ännu färre de som stå förenade med den dikt till vilken de ursprungligen avsågos. Koralmelodierna ha bibehållit den karaktär av allmän egendom som de ägde på den tiden, då både dikten och tonkonsten utgjorde naturliga uttryck för samhällsideerna.

En översikt av de till vår Wallinska psalmbok begagnade melodierna i de 500 första psalmerna ger vid handen, att deras uppkomsttid sträcker sig från kyrkans första århundraden intill våra dagar. Knappast ett sekel alltsedan senmedeltiden torde vara utan sina melodiska företrädare, men alldeles särskilt talrika äro dessa kyrkliga visor naturligtvis från den protestantiska kyrkans två första århundraden, det sekel som såg den väldiga reformrörelsen uppstå och det krigiska 1600-tal då frigörelsearbetets bestånd måste beseglas i strömmar av blod.

Den svenska kyrkans koralskatt gömmer sålunda på en myckenhet av melodiska typer som tillhöra olika skeden av europeisk musikhistoria och trots skilda tiders olika inställning till (och därmed sammanhängande omarbetningar av) dem likväl i mångahanda måtto låta något av ursprungliga stilsammanhang skimra igenom. Under den tid som skiljer deras äldsta och yngsta kamrater åt har den västerländska kulturen och därmed musikodlingen genomgått sällsamma och enastående förändringar. På de äldsta melodiernas tid, t. ex. W. 303, Förlän oss Gud din helga frid:

fanns ännu ingen notskrift på linjer, ingen flerstämmig musik; de flesta av våra tonredskap, orgeln icke undantagen, befunno sig på ytterst primitivt formstadium och det yttre kulturläget lät österländska primitiv-musikaliska inflytelser alltfört spela en viss roll. — Andra melodier, som t. ex. de kända sångerna ur *Piae Cantiones*-kretsen, sammanhöra med de tidiga renässansrörelserna i Europa, som gävo påvekyrkan de första allvarliga känningarna av en kommande storm. Sådana visor äro W. 60, En jungfru födde ett barn i dag, W. 61, Var kristtrogen fröjde sig, W. 67, *Puer natus* etc. Paris hade blivit den lärda och konstnärliga världens medelpunkt och även tonkonsten gjorde väldiga landvinningar: grundvalarna lades till flerstämmighetens stolta tempel samtidigt som den gregorianska enstämmighetens sista krafter flammade upp i den nästan passionerade stilen hos de av folklig musik genomdränkta rimofficierna, nya hymnerna och sekvenserna. Utanför kyrkans murar blomstrade en profan enstämmig konst upp, trubadurernas, trovärernas och minnesångarnas kärlekspoesi. — I sam-

aktuell och tecken tyda på, att de synpunkter, jag inom K. S. V. i snart ett decennium företrätt, ej ens bli föremål för ett principuttalande, långt mindre följda, så önskar jag för framtiden få hänvisa åtminstone till denna lilla populäruppsats.

band med reformationens våldsamma genombrott ser man inom musikens historia förebuden till den största stilbrytning som ägt rum i dess långa historia. Den kontrapunktiska flerstämmigheten når sin högsta höjd av konstskicklighet och ger sig hän åt subjektivt tonmåleri samtidigt som den förvittrar inifrån under anloppen från andra dunkla stilriktningar som kämpa efter uttrycksmedel för nyvaknade subjektiva förnimmelser. Uppkomsten och utvecklingen av opera, oratorium, instrumentala former av dansmusikaliskt ursprung som sonatan, sviten och concerton samt orgelmusikens olika arter ha ej heller de gått den protestantiska kyrkovisan spårlöst förbi, i all synnerhet som denna just då befann sig i sin första och mest blommande utveckling.

Endast den som känner den europeiska tonkonstens historia förstår koralens öden och har möjlighet att begripa de mångahanda faktorer som bidragit till dess utformning. Eftersträvar man sålunda en reformering av koralboken för att vinna anslutning till äldre avfattningar — under iakttagande av sammanhangen med den tid vi själva leva i — är en ingående historisk kunskap naturligtvis en förutsättning. Men även om man icke önskar annat än en lindrig revidering efter vissa allmänna musikaliska principer kan man ej undkomma kravet på historisk och formal-analytisk utbildning, såvida man vill undgå att göra våld på melodierna. I det följande kunna vi ge några belägg härför även ur den avsiktligt snäva synvinkel vi denna gång vilja betrakta koralproblemet.

Den epok som vi här i Sverige (efter romantiskt-tyskt mönster) plägat beteckna som »församlingssångens gyllene tid», 15—1600-talet, är samtidigt — som nyss nämnts — en våldsam brytningstid inom tonkonstens allmänna historia. Jag skall ej här uppehålla mig vid alla de viktiga faktorer man måste ta hänsyn till för att någorlunda rätt förstå dess karaktär.¹⁾ Jag vill nu fästa uppmärksamheten på endast *en* viktig sida av koralhistorien, den som sammanhänger med den nya dansmusikaliska stilen under loppet av 15—1600-talen.

Man har rent av talat om ett »dansraseri» under högrenässansen och man kan utan tvivel betrakta även detta som ett bland många tecken på en omedveten reaktion mot tidigare olidligt tvång, som en brist på psykisk balans inför nyvunna friheters hisnande perspektiv, som ett utslag av ångestpsykos inför farsoter och olyckor, krig och förstörelse, underliga läror med eskatologisk och kosmologisk bakgrund, märkliga uppfinningar och astronomiska och geografiska upptäckter. — Dans och dansmusik genomsytrade alla länder och befolkningslager och fick en avgörande betydelse för umgängeslivet. Dansens koreografiska element utbildades liksom dess musikaliska i riktning mot stilisering och hög konstskicklighet. Melodiken ombildades och uppbyggdes efter sym-

¹⁾ De viktigaste har jag antytt i mina föredrag inför K. S. V. och dem närstående föreningar i Örebro 1930, Uppsala 1933, Östersund 1934, Stockholm 1936.

metrisk fordringar både med hänsyn till periodik och rytmik och antog mera typiskt instrumentala drag. Detta var en utveckling som intet slag av tonkonst förmådde undandra sig, ej heller den protestantiska kyrkovisan. Som jag redan i tidigare framställningar påpekat var denna emellertid redan i sig själv av symmetrisk-statisk natur, något som karakteriserar all folklig konst under alla tider. Den strofiska visan är och förblir en symmetrisk bildning med en sådans karakteristiska egenskaper.

Nu är det ju bekant, att åtskilliga äldre avfattningar av koralmelodier icke se vidare symmetriska ut. Bortse vi från sådana som äro omarbetade gregorianska sånger, till vilkas stil asymmetrin hör som ett väsentligt drag, så äro de övriga i regel — som folkliga visor ägna och anstå — av strofiskt naturlig och enkel byggnad och de skenbara oregelbundenheterna kunna vanligen förklaras på skrivtekniska grunder, alltså vad man brukar kalla för »agogiskt antydande mensur». ¹⁾ Man kan fråga sig, om ej samma eller liknande förklaringar böra ges till utseendet hos melodier från senare delen av 1500- och från 1600-talet. Det måste vara så mycket mera skäl i att göra klart för sig den stilistiska grundvalen för detta melodiskikt, som den ojämförligt största delen av vår koralboks skatter härröra däriifrån. Vid en genomgång av den av Kgl. Maj:t 1921 fastställda koralboken som ej ännu fått sin officiella efterträdare befinnes det, att ej mindre än c:a 78 melodier till 272 texter härröra från 1600-talet (el. i varje fall icke återfunnits i tidigare källor). Mot de c:a 18 säkra medeltida melodierna på 23 texter är detta en mycket hög siffra, även om vi medge, att åtskilliga av de på 1500-talet fallande c:a 59 visorna till 205 texter kanske egentligen tillhöra det äldre skedet. Å andra sidan torde många av de sistnämnda böra räknas stilistiskt till 1600-talet, ej minst därför att svensk församlingssång införlivat dem med sin repertoar endast i den form som karakteriserar detta senare sekel.

Hur skall man då förstå den uppteckningsart som ett stort antal av dem visa? Svaret härpå måste ges under hänvisning till den dansmusikaliska stil, vars sociologiska bakgrund vi ovan antytt. Man har tidigt fäst sig vid de talrika koralerna i tre-takt i Koralpsalmboken 1697 och beklagat, att Hæffners reform i det närmaste utmönstrat denna taktart till skada för en livfull menighetssång. ²⁾ En närmare undersökning ³⁾ klargjorde, att många av 1697 års tre-takts-melodier icke ursprungligen varit sådana men

¹⁾ Jfr Kyrkomusikens historia, ss. 170, 509, och Från Abbe Vogler till John Morén, (Ledande idéer i 1800-talets svenska koralverk), Kyrkohist. Årsskr. 1935, Uppsala 1936, ss. 263 ff.

²⁾ Jag erinrar om, att den svenska koralreform-rörelsen faktiskt utgick från en kritik av Hæffners inställning till den tre-tidiga rytmen. Så Abr. Mankell och prosten i Rättvik, P. Pettersson. Jfr Kyrkomusikens historia, s. 467.

³⁾ Jfr E. Burger, Deutsche Kirchenmelodien in Schweden (Ein Beitrag zur Geschichte der schwedischen Reformation) i Kyrkohistorisk Årsskrift 1932 (Uppsala 1933), s. 243.

tydligen i svensk tradition ombildats till trippler (för att nu begagna ett lättförståeligt fackord). Varpå beror då en sådan sak? Jag svarar *ej*, att detta haft sin orsak i det livliga dansandet hos hög och låg denna tid, men jag skulle vilja formulera svaret så, att här *samma naturlag har verkat som gör sig gällande, då en dansmelodi i jämn (lugn) takt i folklig tradition ofelbart övergår till en snabb trippel, vanligen så, att den jämna och den ojämnna bilda ett par, det som vi pläga kalla för svitens »urpar»*. I sin tur står detta i oupplösligt sammanhang med den agogiska företeelse som överhuvud framskapat vår tretidiga rytm. Ty om vi också frestas tro, att fyr- och tre-takt funnits redan på Adams och Evas tid och att de båda bilda s. a. s. varandras polära motsatser, så förhåller det sig *ej* desto mindre så, att den tre-tidiga rytmen både psykologiskt och historiskt sett egentligen utgör en temperamentsmässig agogisk förändring av den fyr-tidiga.

Hur stark den gamla föreställningen om en *långsam melodi i jämn* och en *snabb i ojämn takt* levde kvar ännu inom 1600-talets konstmusik framgår av det faktum, att den jämna taktbeteckningen (t. ex. hos Schütz alltjämt vanligen) implicerade långsam och trippeln snabb takt. Där ha vi samtidigt en förklaring till det ofta förekommande noteringssättet inom kyrkvisan, där vi möta det — långsam takt angivande — C-tecknet även i trippler. *Det är ej så mycket fråga om betoningsförhållanden som fastmera om tempo.*

Granskar man vår koralboks förråd med hänsyn till 1600-talets dansmusikaliska former, så är resultatet kanske överraskande för den oinvigde. De allra flesta av detta århundrades koraler följa dansmusikaliska lagar, även om de äro aldrig så mycket undanskymda och dolda bakom mångdubbla galler av felplacerade taktstreck. Arnold Scherings berömda ord om, vilket ohägn taktstrecken åstadkommit inom koralens värld, äro välkända och ofta citerade också i Sverige, men hur föga man tagit varning därav och hur grundligt man missförstått den tyske lärde, därom vittnar nästan allt som våra egna koralboksförfattare presterat i text och notskrift.

En vanlig typ är den långsamma tre-tidiga melodin, närmast av saraband-karaktär, d. v. s. i den för renässansens melodik typiska alla-breve-trippeln (3/2). Denna ombildades i många fall under inflytande från de snabba tripplerna, t. ex. i Sverige den polska dansens efterdans och menuetten, till en melodi i 3/4-takt som fullkomligt förrycker textdeklamationen. Ett karakteristiskt sådant exempel är nr 302 i Kpsb 1697, Lof prijs och tack ske tigh o Fadher käre, en gammal hugenottsång. Vi återge i den undre avfattningen vår rekonstruktion av det rytmiska schemat:

Se fig. nästa sida.

Då Runius i en religiös dikt använder denna melodi, är den indelad i 3/4-takt. Vi stå därvid liksom i talrika andra fall inför ett exempel på omskrivning av det melodisk-metriska schemat för att

ge detta ett modernt, ett tidstypiskt utseende. Under inflytande från den dansanta tidsstilen med liten trippel (som vi säga 3/4-takt) omarbetades alla-breve-trippeln och gavs en notbild som vi från vår taktmässiga synpunkt sett *måste* missförstå. Det ursprungliga schemats tyngdpunkter ha emellertid i viss mån *kvarhållits* i den nya rytmiska avfattningen; de ha — under påverkan av den agogiskt antydande mensur (som jag redogjort för i andra skrifter) — förgrovats från tyngdvärden (*kvalitet*) till *mensurerade värden (kvantitet)*. Så kan denna melodi trots allt på vissa punkter bevara sambandet med det konservativa textschemat. Förelteelsen vittnar om dåtidens utvecklade sinne för *taktmässighet*, i det att taktstreckens rent mekaniska uppdelning av den mensurerade melodin ingalunda utan vidare behöva sammanfalla med det tyngdpunktsschema *vi* genom taktstrecken förledas anlägga.¹⁾

Om vi i det nyss anförda exemplet kunde ledas på rätt spår av den agogiska mensuren på karakteristiska punkter i melodin, så är det ej alltid säkert, att vi ha sådan hjälp vid vårt rytmiska rekonstruktionsarbete. Utgångspunkten för vårt arbete bör — ungefär som då det gäller harmonisk analys — alltid vara kadensen och därifrån måste man söka sig bakåt i melodin. På ett rim-ords första starkbetonade stavelse måste i den strofiskt byggda visan alltid falla en tyngdpunkt, om text- och melodi-schemata äro någorlunda kongruenta. Låt oss nu se efter, hur 1921 års korallbok förhåller sig i sådant hänseende.²⁾ Vi konstatera då omedelbart förekomsten av ett stort antal fall av missförstådd och misstolkad alla-breve-trippel, t. ex. nr. 125 (1697:161). Där deklameras ogenerat: *Hav i ditt minne Jesus Krist / Som oss från mörkrets makt och list / Förlossat och försvarat* etc.

Eller nr 167, En syndig man som låg i syndens dvala. Det är ett besvärligt nummer, som Otto Olsson i enlighet med 1697 års avfattning (nr 251) eller av denna beroende typer rytmiserat med

¹⁾ Jfr mina melodianalyser i Musikalisk Kommentar till Runius' samlade skrifter (Sv. förf. utg. av Sv. Vitterhetssamf., 17, 3), Stockholm 1937, s. 146 f.

²⁾ Jag behöver väl ej betona, att mina anmärkningar här nedan ej rikta sig mot vare sig prof. O. Olsson eller någon annan speciell korallboksutgivare utan mot de principer eller kanske mot den brist på principer som deras verk visa — i mycket säkert omedvetet!

hjälp av en blandning mellan 2- och 3-takt. Alldeles onödigt!
Hör bara:

1921 års kb. efter Kph. 1697: 257,

Rekonstruktion

Nr 181, O Herre Gud gör nåd med mig! Oaktat Olsson här har 3/2-takt och korrekt indelat en del av barformens Abgesang, så är dock resultatet delvis ytterst otillfredsställande. Man beakte i stollen-paret:

Rekonstr.

ek. i. s. f.

Nr 239, Min själ och sinne låt Gud råda. Här ha vi åter en av menuetten påverkad 3/4-takt, tillämpad på en saraband-artad melodi, alltså en långsam trippel:

Rekonstruktion:

Man kunde måhända också tänka sig en isometrisk jämn takt, men då blir innerkadensen ytterst sammanträngd. — Härmed må man jämföra nr 249, Du Herre Gud allena. Liknande exempel visa oss 285, I mänskors barn som alle ägen, nr 301, där vi liksom på andra håll fästa oss vid den groteska slutkadensen: ---- förtryc---/ka!, nr 323, Hör Gud ännu sin nåd dig bjuder, m. fl.

En sak måste vi lägga märke till i dylika sammanhang: det finnes två slags fermater, en som endast har fraserande betydelse (andningspaus!) och en som representerar *ett verkligt paus-värde!* Huru olyckligt det var, då man raserade fermaten, d. v. s. kastade ut barnet med badvattnet, därom vittna den sista tidens koralboks-

bidrag. Fermaten var förvisso ofta en dålig förevändning för koralboksförfattare som ej kunde behärska sitt material, men den äger ej desto mindre existensberättigande i åtskilliga fall. Det är ett dåligt omen att den nuv. koralbokskommitten — om jag minnes rätt — förhåller sig generellt avvisande mot fermaten, ty det visar hur föga dess medlemmar satt sig in i de för visso intrikata rytmiska spörsmålen.

Intressant är, att t. o. m. relativt sena tonsättningar kunna visa renässanstrippelns typ, tydligen därför att vederbörande tonsättare intuitivt uppfattat densamma såsom karakteristisk för protestantisk kyrkova. Ett sådant prov är Hæffnerkoralen i nr 336, O du vars kärlek sig förklarar, som också äger en fullkomligt korrekt taktindelning i Otto Olssons avfattning. Vi framhålla den för att visa, att ännu så sent som vid sekelskiftet 1800 koralmelodier skapades inom den gamla renässans-trippelns ram och för att visa, huru lätt det vore att tillämpa samma taktik som kommit så många andra dylika melodier till del genom menuett-tripplering också på Hæffners sång, så att den finge precis samma orimliga utseende som flera av våra citerade exempel:

O du vars kär--lek sig för--kla-rar / allt som etc.

Jag är å andra sidan inte alldeles viss om, att ej en och annan koral från ännu nyare tid skulle *behöva* en rytmisk justering i enlighet med melodins verkliga natur, som ej alltid kommit till sin rätt i tonsättarens egen avfattning.

De hittills givna exemplen röra sig om tre-takts-bildningar. Låt oss nu också påpeka några fall, då den vida enklare jämna takten har missförstått. Särskilt gäller detta melodier som äro mer eller mindre besläktade med *gavotten*. Ett typiskt och välkänt exempel är Gustaf Dübens bekanta melodi ur Odæ sveticæ, 1674, till originaltexten Stämmer upp I Sångarinnor, nr 213. Den upptogs som vi veta i Kpsb 1697 till texten Jesus är min vän den bäste, som i 1921 års koralbok, nr 213, återförts till sin ursprungliga form med den graciösa dublett-syllabik som Hæffner troligen ej ansåg förenlig med religiöst allvar! Men taktindelningen är felaktig och ger melodin en skev periodisering och frasering. Det visar sig också i allmänhet, att textens deklamation blir lidande härför. Gå vi nu bakifrån, alltså från kadensen, som bör vara starkbetonad, är indelningen lätt verkställd.

I koralboken finnas mängder av sådana felaktiga indelningar, vilka märkligt ofta ha till följd en dålig deklamation; överhuvud är denna starktoniga början av perioderna egendomlig och har smittat från sig hos nyare koralskrivare (t. ex. i Psalmbokstilläggets melodi-del). Den har till följd en ständigt fallande rytm: / . / . / . / . — Det är ej tu tal om, att det *finnes* melodier som börja med tyngdpunkt på första takten, t. ex. den i 1921 rättskrivna 40, Mänska i ditt hjärta står. Det vore här en orimlighet att musikaliskt indela: Mänska / i ditt hjärta / står. Därvid skulle den

kvinnliga kadensen klyvas i svag plus stark. Orimligheten framgår om man där blott ersätter E med tonikan, D.

Men det finnes även andra fall, där orimligheten är lika stor att börja perioden med stark takt, t. ex. nr 63, Av himlens höjd oss kömmet är / Ett båd som frid till jorden bär. Nr 73, Vänligt över jorden glänser, nr 75, Jesu lär mig rätt betänka, nr 76, Jesu du mitt liv min hälsa, 83, Blöd mitt sinne m. fl. — Bland särskilt karakteristiska ex. må anföras nr 112, Denna är den stora dagen, från 1731, en gavott av renaste vatten, som fått sin melodiska byggnad fullkomligt förstörd. Detta vore kanske underordnat i viss mån, om texten vunnit på arrangemanget, men så har ej skett: Denna är den stora dagen / Sóm oss Kristus háver gjort etc. — Orimlig är också indelningen av nr 134, Kom helge Ande Herre god, liksom av Schops gavottartade melodi till Helge Ande hjärtats nöje; den sistnämnda bör i all rimlighets namn lyda: Helge *Ande hjärtats nöje!*

Jag skulle kunna fortsätta exemplifieringen ännu länge. Men det anförda må vara till fyllest för vårt ändamål med dessa rader. — Ytterligare skulle man kunna invända mot åtskilliga andra företeelser. Låt oss blott se på den stora inledande koralen, Upp psaltare och harpa. Med sin genomförda valstakt har denna melodi förlorat mycket av sin inneboende kraft. Varför? Emedan taktbeteckningen hjälper till att framskapa oäkta, djupt banaliserande agogiska tyngdpunkter: Upp psáltaré och há--ar-pá, upp kráf-tens ord du An-dens svärd, i st. f. Upp psáltare och *hár*-pa upp kráf-tens ord du *Án*-dens svärd. Vad nu egentligen tre-takten skall tjäna till är mig obegripligt. Det vore musikaliskt lika berättigat och ur åtskilliga pedagogiska och historiska synpunkter *mera* förståndigt att bibehålla den i enkel 2-takt. (Naturligtvis borde man också alltid och allestädes opponera mot den taktmässiga behandlingen av rent gregorianska partier, men detta må nu vara en lämplighetsfråga av annan art.)

Måhända är det en och annan även av denna tidnings musikintresserade läsare som anser anmärkningar av denna art för smásinta och betydelslösa för en förnuftig utgestaltung av koralboken. Till dem har jag intet att säga. Även satskonstruktion och rättstavning och kommatering behövas i en psalmbok, fastän innehållet och den poetiska schvungen ju givetvis är huvudsaken. Skulle det vara en akt av smásint detaljkritik att angripa en koralboksedition för så väsentliga musikaliska fel som dem 1921 års (i många andra hänseenden goda) koralbok uppvisar, så är det illa ställt i vårt land. Våra nyare kyrkomusiker ha säkerligen ej en sådan inställning och inse utan tvivel själva, att en melodis kvalitet också är beroende av dess avfattning. Med all rätt ha de ledande kyrkomusikaliska föreningarna i vårt land reagerat mot de s. k. mindervärdiga koralernas upptagning i kyrkans officiella musikrepertoar. Men de få ej glömma att sådana fel som jag ovan

påpekat också höra till de mindervärdiga element som böra försvinna.

För att ej riskera att bli missförstådd vill jag förtydliga min nyss gjorda exemplifiering. Jag vill *icke* därmed ha sagt, att en kommande koralbok *måste* avfatta sina melodier såsom ett slags dansvisor, ej heller, att de äldre läsarna skola under alla förhållanden äga företräde framför goda avfattningar som vunnit burskap i menighetssången. *Denna* åsikt har aldrig jag men väl en outrerad filologisk riktning inom äldre svensk kyrkomusik omhuldat. Men de som skola ordna koralbokens skatter *måste känna till* deras historia, deras stil, anledningen till *varför* de fått skilda uppteckningar o. dyl. Sedan är det en lämplighetsfråga huru mycken hänsyn en historisk-filologisk riktning bör förtjäna. Det får ej ske på bekostnad av andra större värden.

De män som bli i tillfälle att avgöra det segslitna och ömtåliga koralboksproblemet för en längre tid framåt ha många synpunkter att anlägga, många problem att lösa, många hänsyn att taga. För att bli till levande gagn *måste* kompromisser ske mellan åtskilliga, till synes oförenliga ståndpunkter. Men ett är säkert: *utan att taga vederbörlig hänsyn till musikvetenskaplig forskning och till sunda och naturliga allmängiltiga principer inom musikalisk formlära kan ingen framgång vinnas*. Koralbokskommitten har ej inom koralbokstilläggets snäva ram haft tillfälle att i större utsträckning visa sin inställning till de spörsmål av olika slag som äro av intresse. Ett omdöme må därför sparas, till dess deras förslag föreligger klart. Jag kan dock icke neka till, att melodier, som t. ex. deras nr. 72, *måste* framkalla en obehaglig känsla av ovisshet inför vår nya psalmboks musikaliska komplement. När allt kommer omkring så är Fader Hæffners mantel ej så lätt att upptaga!

C.-A. Moberg.

Medeltida gravmonument.

Medeltidens svenska gravmonument ha hittills varit föga kända. Sextonhundralets antikvariska uppteckningar och vår tids arkeologiska undersökningar ha lämnat ett tämligen rikt material. Men en sammanställning av detta har länge saknats. Stora svårigheter erbjuda sig för forskaren på detta område, ty han måste äga en omfattande arkeologisk bildning och dessutom besitta stora kunskaper i lingvistik, epigrafik, heraldik, genealogi och historia. Nyligen har vår kunskap om medeltida gravmonument blivit på ett mycket värdefullt sätt utökad genom en doktorsavhandling av Sölve Gardell med titeln *Gravmonument från Sveriges medeltid*.

Sölve Gardell, *Gravmonument från Sveriges medeltid. Typologi och kronologi. I Text. Göteborg 1937. Kr. 20:—.*

Det hittills utkomna stora textbandet innehåller dels en inledning om monumentens typologi och kronologi dels gravskrifterna själva både de latinska (med översättning) och de svenska. Huvudvikten ligger naturligtvis på den senare delen. Författaren känner omkring 1200 medeltida gravstenar, och av dessa äro c:a 500 bevarade. Däri äro ej inräknade de sydsvenska och egendomligt nog ej heller de gottländska, vilka icke medtagits, emedan författaren anser dem stå i en särklass i konsthistoriskt hänseende. Om så är fallet, hade det snarare varit en lockande anledning att sträcka undersökningen även till detta område, men f. ö. är det knappast den konsthistoriska synpunkten, som är ensamt avgörande, då det gäller minnesmärken av detta slag.

Man har i alla fall nog anledning att känna tacksamhet mot författaren, som nedlagt en otrolig möda med läsning, översättning och publicering av det imponerande och i särskilt hög grad svårarbetade materialet. För en arkeolog är hans långa och rätt tunga inledning tyvärr mindre givande än vad man kunnat förvänta. Man kan på den vidlyftiga vetenskapliga apparaten tillämpa Geijers ord, att man tycker sig »höra det ständigt arbetande maskineriet oupphörligt knarra». Denhängivna dyrkan, som Gardell ägnar den typologiska metoden, leder icke alltid ofelbart till riktiga eller sannolika resultat; snarare lurar faran, att det sköra stoffet presas. Det är ju också utomordentligt ömtåliga frågor, som föras fram. Inledningsvis behandlas t. ex. missionstidens gravskick. De forntida bygravfälten med hednisk begravning måste övergivas, och ett av de första synliga tecknen på missionens verksamhet blir en invigd begravningsplats. Detta övergångsstadium kan emellertid icke fixeras med så säkra kriterier, som Gardell gjort, ty här flyta formerna både lokalt och temporärt på ett säkerligen mycket svårbeskrivbart skick. Ett intressant minne om kristnandet av gamla sedvänjor är den av Gardell anförda seden att uppdelade kyrkogården i olika delar för socknens byar eller rotar. Här ha bygravfälten flyttats fram till det invigda området. Sådana »ättehagar», som de kallas ännu på 1700-talet, finnes bevarade på några ställen i vårt land — jag kan nämna Torpa kyrkogård i Östergötland, där sju stenar med namn på socknens byar minna om byarnas urgamla begravningsplatser.

Vid skildringen av de tre gravtyper, som finnas företrädda under missionstiden, nämligen ättehögar, jordgravar och trägravar, rör sig författaren mera på dilettantens stadium. »Jordgravarnas» former finnas f. ö. alls icke representerade hos oss och saknar därför intresse. Av stengravar finnas två slag, sarkofagen (blott känd i Skåne och från Alvastra) samt kistan. Den sistnämnda förekommer i flera former, oftast mer eller mindre avpassad efter kroppens form. Vanligen äro 1100- och 1200-talets stenkistor försedda med särskild huvudnisch.

Gravgodset blir under kristen tid allt enklare, medan vikinga-

tidens hövdingegravar bevara ett mycket rikt innehåll. På sin höjd finner man guldringar, vanligen trolovningsringar, kors, blyplattor (i Sverkerkapellet i Alvastra), signeter o. s. v. Även likkistor äro mycket ovanliga — veterligen äro kistor av urholkade trästammar endast i Skara domkyrka, där de dateras till tiden före 1130, vid Björkö från en ännu tidigare tid samt i Storkyrkan, där Magnus Ladulås' och Karl Knutssons gravar voro försedda med trapetzformade träkistor. Spår av bärbårar av trä ha också påträffats (och stundom troligen felaktigt uppfattats som kistor) t. ex. i Lund vid grävningar å tomten till domkapitlets kapitelhus. Bärbåren utgjordes av en enkel bräda, på vilken liket transporterades till graven och nedkastades i densamma.

Över graven restes vanligen ett träkors. Ibland ersattes detta med mera monumentala minnesmärken. Runstenarna ha ibland uppfattats som gravvårdar, ehuru de egentligen äro att anse som ett slags epitafier. De runstenar, som bära uttrycket »här ligger» måste dock uppfattas som verkliga vårdtecken över en grav. Fler-talet runstenar äro kristna och bära i många fall enligt min mening anses rent av som propagandatecken i den nya religionens tjänst. Därför få de en mycket framträdande placering vid vägarna eller vid de nya kultplatserna, som troligen först utgjordes av ett invigt område — kyrkogård — med klockstapel.

Bland den äldsta medeltidens gravkistor intaga hällkistorna av s. k. Eskilstunatyp ett viktigt rum. Ett närmare studium av dessa, icke minst deras ornamentik, kommer att giva märkliga resultat om den kristna missionsverksamheten under 1000-talets senare hälft. I föreliggande avhandling är denna viktiga sida nästan helt förbisedd till förmån för ett klarläggande av typerna, vilka nu få namn efter landskapen och benämnas västgöta-, östgöta- och skånekistor.

Detta förbiseende av författaren är så mycket egendomligare som de yngre romanska gravkistorna från Västergötland istället ägnas en ytterst utförlig behandling, vilken kanske fullt motiveras av själva resultatet. Dessa missionstidens gravkistor äro de första påtagliga vittnesbörden om en ordnad kristen gravkult och om bestämda kultplatser. De ha i stort antal påträffats isynnerhet i Östergötland och alltid i eller invid de äldsta kyrkorna. Vid kistans kortsidor äro placerade höga, uppåt spetsiga gavlar, vilka äro rikt ornerade liksom lock- och stundom sidohällarna. Utsmyckningen består av en livfull band- och djurornamentik. Inskriften i runor är på fornsvenska utom det intressanta fragmentet från Linköpings domkyrka med texten på latin från Luk. 23:42.

Ur denna kisttyp utvecklas de romanska gravkistorna, som äro talrikast i Västergötland, där de vackraste exemplaren finnas i Husaby (Olov Skötkonungs grav) och Häggesled. Ett stort antal »kistformade lockhällar» (olycklig term!) härstammar också från Västergötland, men på grund av bristande illustrationsmaterial är det svårt att se, om icke en del av dessa egentligen utgöras av

hällar från missionstiden eller från kistor av Husabytypen. Den märkligaste av lockhällarna är onekligen S:t Eriks gravsten, som förr fanns i Gamla Upsala kyrka. Författaren ägnar den en intressant undersökning. Han visar, att äldre skildrare meddelat en förvanskad inskrift, och att stenen verkligen täckt helgongraven i Gamla Upsala kyrka. Gardells rekonstruerade text har följande utseende i översättning: »Liksom andra sakramentalier är denna grav värd att äras, i vilken den undergörande Eriks kropp vilar. Helge Eriks, konungens och martyrens grav». Den sten (utan inskrift), som sedan 1926 finnes upplagd i kyrkan på ett podium, bevarar av allt att döma minnet av helgonkonungens grav. Där har graven med sitt innehåll funnits 1160—1273. Efter en brand har gravplatsen förstörts men efter translationen markerats av den nyss nämnda gravstenen.

Egendomligt nog äro däremot ytterst få gravkistor bevarade från den yngre medeltiden. Nu uppstår en ny form, tumban, som utgöres av en rektangulär uppbyggnad ovanpå den murade graven. Vackra exempel finnas i Lunds domkyrka och i Lärbro på Gottland. Ett bekant tumbalock är kalkhällen från Gudhem (Statens historiska museum), liksom Birger Jarls gravsten i Varnhem. I senare tid har i samma kloster en tumba framgrävts, som uppbyggts åt drottning Katarina, Erik Erikssons gemål (död omkr. 1250). Hennes bild i relief framställs på locket.

Det övervägande antalet gravmonument från medeltiden utgöres av enkla hällar, vilka täckt själva graven. Denna form bibehålles ända fram till 1700-talets mitt. Hällarna ha varierande form: än äro de trapetzformade, än femsidiga, än åter rektangulära, vilket är den vanligaste formen. Men även kvadratiska och t. o. m. runda hällar förekomma. Som exempel på sistnämnda typ må nämnas den bekanta gravhällen över Jon Svartpräst i Vårdnäs kyrka i Östergötland (död 1426). I Västergötland äro de s. k. liljestenarna mycket vanliga. De utmärkas för en rik växtornamentik, vars huvudelement är ett träd med en palmblattartad avslutning, som erinrar om en lilja och som uppstått ur stavkorset, ett på romanska gravhällar vanligt dekorationsmotiv. Av korset har sålunda blivit en livssymbol.

Under gotiken få gravhällarna en mera arkitektonisk indelning genom att inskriftsband längs ytterkanten. Ibland ser man istället för inskriften endast den dödes initialer, hans barmärken, vapenbilder, sigillbilder eller altarkalk, människobilder o. s. v. Sigillbilderna äro onekligen ganska originella, isynnerhet Skoklosterstenen över Helena från år 1263. Längs sköldbården läses »Sigillum Magni filii Johannes Angeli». Hällar med bild av en kalk förekommer naturligtvis endast över präster, och den äldsta anses vara gravstenen över domprosten Elov i Skara, död 1448. Figurhällarna äro ganska talrika ända från 1200-talets slut. Vanligen är den inhuggna människobilden placerad under en balda-

kin med en gotisk båge. Den mest bekanta är väl gravstenen över lagman Birger Persson till Finsta och hans maka, heliga Birgittas föräldrar, i Upsala domkyrka. Ovanför vardera bågen ses Abraham hållande i händerna en duk med ett naket barn, betecknande den döda själen och anspelande på Luk. 16:19—25.

Huvudparten i Gardells avhandling ägnas inskrifterna. Man möter här ett stort och av forskningen nästan outnyttjat fält, som man är författaren tacksam för att ha dragit fram i ljuset.

Gravstenarnas texter använda oftast klichéartade formuleringar t. ex. »hic iacet» (eller »här ligger»), som förekommer redan på runstenarna. Endast i undantagsfall äro inskrifterna mera utförliga. Som exempel må nämnas biskop Nils Hermanssons sten i Linköpings domkyrka med en lång text, som bl. a. omtalar att »han hade ett fromt sinne, goda seder och var benådad med kunskaper i andliga ting». Om Vadstenabrodern Johannes präst heter det t. ex. att »han är den, som kan hela bibeln utantill». Och om generalkonfessorn Peter i Vadstena, författaren till »Cantus Sororum», säges i inskriften: »som en jungfru har du levat, och du har upptecknat Kristi lärosatser och överlämnat dem åt den allmänt förhäriligade Birgitta». En aning av humanistisk lärdom möter oss i denna rad: »Kristus har själv fört honom över till de Elyseiska fälten» (i Linköping domkyrka 1505) eller i denna slutstrof: »må icke den breda vägen till Styx öppna sig för honom» (samma kyrka 1508). Mycket sällan citeras bibelspråk, oftare däremot liturgiska formler. Ibland ha textats några froma bönesuckrar eller ord av tröst och hopp, såsom på en Alvastrasten, där det heter, att de båda avlidna äro »övertygade om att finna livets Herre bevekt på grund av klosterbrödernas förbön, då det säges Gån. Kommen.» En vacker text har en sten från Föra på Öland: »Må du, som läser denna inskrift ihågkomma Rodhed, och bed Fadern, som råder över stjärnorna, flytta henne till den ljuvliga friden. Amen.» Litet bisarr verkar följande inskrift på en sten i Valltorps kyrka i Västergötland från 1200-talet: »Du som läser detta, tag mitt öde i betraktande. Men skratta bara, ty döden skonar varken hög eller låg. Jag Florens spelade en betydande roll och hade gods och ställning. Utan att jag med dem gjort testamentariska förordnanden, har jag såsom död flyttat från världen». Eller en annan i Vadstena kloster med denna lydelse: »I torftiga lindor ha här Johannes Finssons kött, hud och ben jordats och lämnats åt maskarna. För honom, o Kristus, till glädjen bland de saliga». En vändning, som förekommer på flera stenar, lyder: »Jag är vad du skall bliva, och vad du är, har jag varit». Ibland innehåller texten en bön att graven måtte skonas, t. ex. fru Ramborgs till Vik gravsten i Väster-Åker, som anropar »alla rättänkandes ädelmod om att de icke måtte tillåta någon borttaga den kopparhäll, som är lagd över mig. Men om någon skulle plundra mig efter min död må Gud vedergälla det». Denna gravsten inne-

håller f. ö. den längsta inskrift, som är känd. Där meddelas ett slags testamentariskt förordnande och upplyses, att hon byggt kyrkan och skänkt egendomar till kyrkans, prästers och klockares underhåll. Mycket detaljerad är också riddaren Andreas Eskilssons gravskrift (i Uppsala domkyrka): »Han stiftade i denna kyrka ett kanonikat, som kaniken herr Magnus Tyrgilsson utökade så att prebendeprästen förpliktades att hålla en årsnot den 15 mars varje år med allmän allmoseutdelning med ljus och ett halft pund vax och att läsa en begravningsmessa varje vecka.»

Skriften är till början med runor, och först efter 1200-talets mitt blir den latinska bokstavsskriften vanlig. Dess olika former har författaren ägnat ett ingående studium, som är ett betydelsefullt avsnitt av hans avhandling. Redan på 1000-talet dyker versalskriften upp i det ovan omtalade lilla fragmentet från Linköpings domkyrka. Under följande århundrade användes versaler tillsammans med majuskler av vissa karaktäristiska typer (A, C, D, E, H, M, N, T och U). Ännu vid 1300-talets början begagnades denna blandform, men eljest nyttjades huvudsakligen under detta århundrade enbart majuskeltyper. Minuskeltyper i relief användes först mot slutet av samma århundrade; i Skara stift dock tidigare. Från 1400-talets mitt förekomma majuskler såsom initialer, eljest minuskler i relief. Renässansinflytandet sätter in vid 1500-talets början, då man brukar minuskler med frakturliknande typer i risting för att senare helt återgå till versaler.

Som prov på svensk diktkonst på latin äro de flesta gravskrifterna tämligen enkla, men åtskilliga äro dock värda att framdragas ur glömskan och läggas till den ytterligt sparsamma svenska poesin från medeltiden. Versslaget är alltid versus leoninus, en rimmad hexameter (eller pentameter) med vissa bestämda regler. Som exempel på ståtliga minnesversar må nämnas epitafiet över Magnus Ladulås, som en gång fanns i Riddarholmskyrkan, gravhällarna över marsken Tyrgils Knutsson i samma kyrka, Linköpingskaniken Olov i Kisa kyrka (förlorat), generalkonfessorn i Vadstena Peter Olofsson och den heliga Katharina, båda i Vadstena klosterkyrka, den delvis citerade, vackra inskriften över Nicolaus Hermanni, epitafiet över de tre konungarna av Erikska ätten i Varnhems klosterkyrka, hällen över prästen Nils Gezdari i Upsala domkyrka och Sten Stures epitafium i Mariefred (förlorat).

I denna korta redogörelse för innehållet har icke kunnat ens antydvas något om den betydelse medeltidens svenska gravskrifter ha för historiskt-genealogisk forskning och icke heller de många upplysningar de innehålla om svensk hagiografi. För ett ytterligare utnyttjande av dem är det emellertid nödvändigt att detta första band efterföljas av en atlas, där gravmonumenten publiceras i bild. Vi hoppas, att denna icke skall behöva vänta på sig.

Bengt Cnattingius.

Den svenska Kyrkohandboken.

Det är klart att det inemot 1930-talet alltjämt växande antalet reformförslag beträffande vår gudstjänstordning och de gudstjänstliga handlingarna måste göra det till en vansklighetsuppgift ej endast för den större allmänheten, i den mån den nu hade intresse därför, utan även för mera direkt berörda samhällsgrupper att vinna en klar översikt över frågan i sin helhet eller de olika förslagens innebörd. Svårigheterna ha ej heller blivit mindre genom den, som alltid i dylika fall, något ytliga pressdiskussionen, ej heller genom den större energi och målmedvetenhet varmed vissa mera ytterlighetsbetonade förslag kunnat framföras. Behovet av vägledning parat med en allmän upplysning beträffande hithörande frågor behöves därför knappast någon ytterligare motivering. Men en sådan vägledning kan, och det ligger ju i sakens natur, ej givas utan att samtidigt ställning toges till de olika reformförslagen, den blir ej endast en redogörelse för den förda debatten utan själv ett inlägg i densamma. Så var förhållandet redan med de Tankar i Handboksfrågan, som Olof Holmström utgav 1893, då det Handboks-förslag, vilket såsom 1894 års Kyrkohandbok kom att bli grundvalen för vår senaste liturgiska utveckling, stod under debatt. Detsamma gäller den granskning av det nya handboks-förslaget, som domprosten Lizell utgav år 1926. Det i år av Årkebiskopen framlagda förslaget till reviderad kyrkohandbok har även givit upphov till en dylik orientering och granskning, det av utn. Kyrkoherden Arthur Adell hos Gleerup i Lund utgivna arbetet Den svenska Kyrkohandboken, som i sin tur blivit anledningen till dessa rader.

Genast skall framhållas att detta arbete ingalunda nöjer sig med en blott redogörelse för det senaste handboks-förslaget och dess plats i reformdiskussionen utan framförallt i vissa detaljfrågor och i långt högre grad än tidigare arbeten av detta slag, skillnaden framträder icke minst vid en jämförelse med Lizells nämnda arbete, själf är att betrakta som ett förslag till ändrad kyrkohandbok. Författaren påpekar också detta förhållande i sitt förord, där han också förklarar, att boken vill vara en redovisning för hans arbete som lärare i liturgisk läsning för de blivande prästerna under den praktiska kursen i Lund. Vill man alltså i detta arbete se ett bevis för det ökade intresset och den ökade insikten i liturgiska frågor hos församlingsprästerskapet, till skillnad från de från rent akademiskt håll framkomna ovan nämnda skrifterna, så håller en dylik mening endast delvis streck. Boken visar sig alltigenom vara ett verk av en fackman, men är ju samtidigt ett bevis för ett liturgiskt intresse, som fått mogna ej endast genom teoretiska studier och den erfarenhet, som handledandet av den studerande ungdomen givit, utan främst genom arbetet i församlingen.

Det är klart att inom ett arbete med begränsat omfång ej ett

lika stort utrymme kan beredas åt alla de frågor, som framkomma i samband med en handboksrevision. De äro ju, och detta ej endast inför en större allmänhet, av rätt olika betydhet. Klart är att i främsta rummet kommer frågan om den allmänna gudstjänstens utgestaltning, och därvidlag främst högmässans. En diskussion om högmässan utgör också det centrala partiet i föreliggande bok, vartill fogas övriga gudstjänster och de kyrkliga handlingarna. Detta parti utgör en dryg tredjedel av boken och till åtskilligt av det som här behandlas få vi i det följande anledning att återkomma. Men dessförinnan gives i ett inledande parti en allmän orientering berörande sådant som i dessa sammanhang allt för ofta förbises. Några rubriker kunna kanske giva en föreställning om detta partis innehåll: Uppmaning till bön, Inledning till läsningar ur Skriften, Tilltal, Tilltal av Gud, Bruket av ordet Herre, Högmässans epistelingress, Böernas kristologiska avslutning och Avslutning på gammaltestamentliga läsningar. Vi kunna icke här lämna någon detaljerad redogörelse för det rika stoff, som finnes samlat i denna avdelning, men den genomgående maning till ytterligare enkelhet och stringens, helt i linje med Ärkebiskopens egna intentioner, som här framföres måste sägas vara värd den allra största uppmärksamhet. Och ett par i samband med behandlingen av epistelingressen framförda anmärkningar kunna ej nog kraftigt understrykas, jag menar författarens framhållande av psaltartexternas olämplighet som episteltexter och av det fattigdomsbevis som användandet av en epistolisk text som »evangelium» på fjärde böndagen utgör. Dessa frågor höra ju ej direkt samman med handboksrevisionen men det torde ej vara möjligt att revidera handboken utan en samtidig revision av evangelieboken, en fråga till vilken vi återkomma.

Bokens avslutande parti utgöres av en översikt över de kyrkomusikaliska synpunkter, som återfinnas i handboksförslaget, kyrkokörens uppgifter — dessa ha ju enligt förslaget blivit utvidgade — samt framförallt en diskussion av den introitus- och gradualpsalmcykel, som givits i förslaget, och som får mynna ut i ett författarens eget förslag översiktligt uppställt i tabellform tillsammans med handboksförslaget och det av Knut Peters i hans psalmvalslista meddelade. I författarens förslag har en synnerlig omsorg ägnats åt att få också ur melodisynpunkt fullt ut lämpliga psalmer. Vi övergå så till att behandla några detaljfrågor till vilka såväl det föreliggande handboksförslaget som Adells framställning giva anledning.

Redan i 1926 års handboksförslag mötte försöket att genom handbokens uppdelning på olika »delar» söka giva det väldiga stoffet en större överskådlighet än som var möjlig blott genom en indelning i kapitel. Dessa delar gävos en sådan omfattning att de närmast komma att motsvara den gamla uppdelningen av de liturgiska böckerna i missale, manuale och pontificale. Eidem bibehåller den då gjorda uppdelningen. Men jämfört med 1926 års för-

slag innebär det nu föreliggande beträffande stoffets disponering ett ytterligare framsteg. Det är det försök till en klarare åtskillnad mellan den allmänna gudstjänstens ordinarium och de-tempore, som Ärkebiskopen försökt, och som medfört att åtskilligt material överförts från handbokens första kapitel till dess andra. Adell påpekar att denna överflyttning ej alltigenom varit konsekvent samt vidare att temporalet traditionellt hör hemma i evangelieboken och beklagar i detta sammanhang, att Ärkebiskopen av sitt uppdrags begränsning ej sett sig i stånd att föreslå en sådan anordning. Det synes oss att den av Adell förordade anordningen innebär större reda och konsekvens både än den nuvarande och även än den av Eidem föreslagna ordningen men fråga är om man ej skulle med fördel kunna gå ett steg längre och genom sammanförande av handbokens första och andra kapitel jämte kollekthöjningarna och perikoperna ur evangelieboken till en bok få fram ett verkligt missale: Den svenska mässan. Stoffets ordentliga uppdelning i ordinarium och de-tempore vore då en given sak. Adell påpekar i detta sammanhang med all rätt, att Laudamus och Nicenum böra ha sin plats i högmässans ordinarium. Det förslag till disposition av handbokens första kapitel, som Adell giver, måste sägas utmärka sig för större logisk reda än det, som av traditionella hänsyn, givits i förslaget. Här må det också påpekas, att han för högmässa utan nattvardsgång föreslår, vad som även skett från andra håll på senare tid, en återgång till kyrkolagens terminologi *Högpredikan*.

Frågan om alternativa formulär för delar av den allmänna gudstjänsten kan i vår tid sägas ha två källor å ena sidan önskan att genom möjlighet till större omväxling bidra till gudstjänstens större högtidlighet och å den andra strävan att genom införandet av mera vagt formulerade aktstycken minska känslan av dogmatisk-konfessionell bundenhet främst för den officierande. Den senaste kyrkligt-teologiska utvecklingen har ju ställt de sistnämnda strävandena helt i skuggan och i det föreliggande handboksförslaget finnes ingen plats för dylika alternativ. Ärkebiskopens förslag präglas helt av en enhetlig åskådning. Adell påpekar i detta sammanhang att frånvaron av alternativ ju utsätter de fasta delarna av ordinariet för en mycket stark nötning. De alternativ, som i senaste tid bjudits, ha ju därför mottagits med tacksamhet både av präster och församlingar. I en tid då den kyrkliga seden är så gott som helt borta och då dess återväckande måste ske av kyrkan ensam utan den hjälp, som tidigare lämnades av skola och hem, är det å andra sidan klart att de fasta beståndsdelarna i gudstjänsten äro till stor hjälp för dem som skola föras in i den kyrkliga seden liksom för alla de många som blott sällan möta upp vid kyrkans gudstjänst. För vår del tro vi att dessa fasta moment även för den trägna gudstjänstbesökaren äro av allra största betydelse och att man betydligt överdrivit faran av nötning och förslöande härvidlag. För den som flera gånger samma dag skall läsa

samma formulär kan frågan naturligtvis bli svårlost men synpunkten av heligt tjänande är nog den enda som härvidlag för till någon rimlig lösning. Om alternativet skola förekomma skall deras bruk vara noga reglerat och ej utlämnat till det personliga godtycket. Detta torde väl numera vara höjt över varje diskussion.

En annan möjlighet till alternativ inom ordinarier, som blivit särskilt allvarlig sedan 1932 års ordning för i högmässan infogat skriftermål kom till, är den, som möjliggör en olika ordning mellan de olika momenten i samma gudstjänstform vid olika tillfällen. Att denna möjlighet är av ondo torde ej vidare behöva utvecklas. Adell visar med tabeller huru många olika möjligheter att inleda högmässan, som, om handboksförslaget i föreliggande form bleve antaget, skulle yppa sig. Han ger också en enkel god lösning till problemet, till hans förslag skulle man möjligen vilja invända att en omarbetning av det gamla tilltalet Käre vänner från 1531 års mässa lämpligen kunde få inleda skriftermålsakten och Helig i stället i den form som av Knut Peters tidigare i denna tidskrift föreslagits (1935 s. 179) utgöra introitus på vanliga söndagar.

Beträffande den del av mässan som utgöres av kyrie- gloria- laudamus har Adell några synnerligen viktiga påpekanden. Genom det förslag till anordning av mässans förberedande och inledande skriftermålsdel, som han tidigare lämnat blir det också möjligt att här med all kraft avvisa de feltolkningar av kyrie (såsom hörande till syndabekännelsen) och gloria (såsom ett absolutionsord) som det senare 1800-talets liturgiker hos oss lancerade likaväl som de försök att i denna del av mässan inlemma ett skriftord av absolutionskaraktär, något som helt bryter det liturgiska sammanhanget att ej tala om det musikaliska komplex, som dessa partier utgöra. Vi skulle då tal är om Laudamus vilja uttrycka den förhoppningen att de ur saklig synpunkt fullkomligt oförståeliga restriktioner varmed dess användning, likaväl som bruket av Nicenum, är omgivet måtte försvinna. Om, vilket är mer än sannolikt, vi i dessa restriktioner ha ett minne av debatterna i kyrkomötet på 80- och 90-talen, skulle det alltså närmast vara dessa moments underevangeliska karaktär som gjort att man velat inskränka deras bruk. Men varför då utmärka högtidsdagarna med deras användande? Och om vi ej vilja acceptera denna trånga och tidspräglade uppfattning, varför skall då ej varje nattvardsmässa få smyckas av dessa kosteliga skatter?

För mången är det säkert en överraskning att Adell beträffande nattvardsmässan stannar för ett bibehållande av sanctus på dess nuvarande plats. Han gör det efter en grundlig utredning och på goda grunder. Det förslag till omformulering av övergången mellan prefationen och instiftelseorden och mellan dem och Fader vår (där han bygger på det gamla *Et ideo cum angelis*) är synnerligen beaktansvärt.

I det föregående är frågan om alternativ berörd ur olika synpunkter. Nödvändigheten av att fastställa normerna för deras bruk

är berörd. Från denna fråga föras vi direkt till den om kyrkoårs-serierna. Ärkebiskopen har i sitt förslag serierna advent-jul, fastan, påsk-pingst och trefaldighetstiden. Med hänsyn till de kyrkomusikaliska svårigheterna föreslår Adell tre serier. Därigenom vinnes en också ur liturgisk synpunkt bättre uppdelning än den av Eidem föreslagna: en högtidsserie (med 1:sta adv.), en fasteserie (med 2—4 i adv.) och en serie för vanliga söndagar.

Med dessa rader ha vi så velat ge en antydan om det rika innehållet i Adells bok. Det är klart att meningarna om många detaljer kunna vara delade men som helhet betraktad synes oss denna bok vara en god orientering i handboksfrågan och ett värdefullt inlägg i debatten om dess förnyande.

Harald Andersson.

När vi i högsta nöden stå.

I 1937 års psalmbok förekommer under n:r 155 Paul Eber's psalm: När vi i högsta nöden stå. Rådfråga — det svenska hymnologiska oraklet — Johan Vilhelm Beckman — när denna psalm första gången uppträdde i svensk dräkt, få vi svaret: 1614. Han åsyftar därmed att psalmen första gången honom veterligt är tryckt i en samling *Andelige Psalmer och Wijsor*, tryckt i Stockholm av Ignatius Meurer år 1614. Boken, av vilken endast ett enda — defekt — exemplar är bevarat, plägar antagas vara utgiven av Sigfrid Aronus Forsius († 1624). Någon äldre källa än Forsius samling synes ej heller vara Liedgren bekant. Det är under sådana förhållanden av intresse att psalmen kan påvisas i svensk dräkt kanske ett halft århundrade före den äldsta tryckta källan. I det tidigare nämnda exemplaret av *En liten Songbok* (1553), tillhörande Sandhems kyrkoarkiv¹⁾, finnes nämligen psalmen å sista textsidan omedelbart efter välsignelsen samt å den därpå följande tomma sidan inskriven sålunda (den tyska texten avtryckes till jämförelse efter Spitta, *Das deutsche Kirchenlied* (Sammlung Göschen 602):

Wenn wir in höchsten Nöten sein
und wissen nicht, wo aus noch ein
und finden weder Hilf noch Rat,
ob wir gleich sorgen früh und spat;

När wij ij största nöden stå,
och wethe eij huart wij skole gå,
och finne huarcken hielp eller råd,
om wij en sörgde nat och dagh,

So ist dies unser Trost allein,
dass wir zusammen insgemein
dich anrufen, o treuer Gott,
um Rettung aus der Angst und Not.

Så er dock thet wår tröst alleen,
Ath wij sampligen huar och een
Tig åkalle o trofaste gud
om forlosningh aff angest och nød.

¹⁾ Se denna tidskrift årg. 1937 s. 109 och 172.

Und heben unser Aug und Herz
zu dir in wahrer Reu und Schmerz
und suchen der Sünd Vergebung
und aller Strafen Linderung,

Die du verheissest gnädiglich
allen, die darum bitten dich
im Namen deins Sohns Jesu Christ,
der unser Heil und Fürsprech ist.

Drum kommen wir, o Herre Gott,
und klagen dir all unsre Not,
weil wir jetzt stehn verlassen gar
in grosser Trübsal und Gefahr.

Sieh nicht an unser Sünde gross,
Sprich uns derselb aus Gnaden los;
steh uns in unserm Elend bei,
mach uns von allen Plagen frei,

Aufdass von Herzen können
wir
nachmals mit Freuden danken dir,
gehorsam sein nach deinem Wort,
dich allzeit preisen hie und dort.

Och wplöffte wår ögon hierteligh
Till tigh med en san ånger och sorg
och sökiom syndzens förlåtelse
och alla plågors förmildelse.

Tij tu wtloffuer nådelig
Allom them nåd som bidia tigh
j tins sons Jesw christi namn
som er wår midlare och frelserma[n].

Tij komme wij nu o herre gud
och klage för tig och wår nod
tij wij ere helt (?) öffuer giffne
j stor fara och bedröffuelse.

See icke till wår misgerning stor
wthan förlåt henne aff tin nåd,
och stat oss ij wårt elende bij
och gör oss frå alla plågor frij.

På thet wij her effter aff hiertans
gru[n]d
må tig loffua ij allan stund
Tigh lijndandes effter tin ordh
och her priså, och ij euighett. Amen.

Knut Peters.

Recensioner.

Liturgiskt.

Deutsches Brevier. Vollständige Übersetzung des Stundengebetes der römischen Kirche herausgegeben v. Dr. Johann Schenk. I, II. 44 + 972 + 120 s.; 976 + 108. Verlag Friedrich Pustet. Inb. RM. 10: 80 — 18.

Huru starkt intresset på romerskt håll för närvarande är för att föra kyrkans gudstjänster ut till hela folket kan man förstå av de förnäma upplagor av översättningar till tyskt modersmål av Brevarium, som från tid till tid utgivas. Vid sidan om

det för tio år sedan utgivna Laienbrevier, som närmast hade adress till akademisk publik, och det från Beuron redigerade Tagzeitenbuch des monastischen Breviers, sällar sig nu Schenks fullständig översättning till tyska av breviariet. Här meddelas alltså fullständigt alla dess bibliska läsningar och homilier, dess böner och hymner. Här gives därmed en utmärkt möjlighet för envar som behärskar det tyska språket att på det vederhäftigaste sätt få en introduktion i breviariböner. En kortfattat men god inledning ökar översättningens värde.

A. A.

The way in Prayer, Exercises in Meditation, Intercession and Worship. By the Author of »The Way». Mowbrays. 118 s.

Denna bok innehåller nittio meditationer, uppställda så, att de föra allt djupare in i själens värld och allt längre fram mot Guds tron. De äro uppdelade i tre avdelningar, den andra utmynnar i förböner, den tredje i tillbedjan. Före varje avdelning finnas korta, konkreta och ytterst värdefulla anvisningar om olika meditationsmetoder. Dessa anvisningar bliva, om de läsas noggrant och med eftertanke av en enastående betydelse för det andliga livet. Den innerliga och varmhjärtade tonen i förening med den sakligt klara framställningen gör att man läser dem både med uppbyggelse och behållning. Boken anbefalles varmt.

G. R.

Michael Bruce: The science of prayer. S. P. C. K. 134 s. 3/.

Denna lilla bok om bönen konst, som kallats en vetenskap, emedan man, såsom författaren framhåller måste behärska bönen teknik innan man kan utöva den såsom en andlig konst liksom man måste behärska musikens teknik, innan man kan göra den till en konst, är ganska ypperlig. Utan tvivel är intresset för bönböcker i vår kyrka levande, men man synes ännu föga känna till och öva vad man skulle kunna kalla den andliga bönen, bönen fri från böneformulär: meditation och kontemplation. I fråga om bönböcker vill anmälaren, när det gäller Svenska kyrkan, först av alla nämna Veckans Tideböner. De bilda den fasta ramen kring dagens olika delar. Men till denna liturgiska bön i kyrkans gemenskap bör föga sig

själens samvaro med Gud i meditationens eviga rymd. Och om denna art av bön undervisar denna bok enkelt klart och varmhjärtat. Den är just en sådan bok som vi, präster och lekmän, behöva. Den innehåller enkla ordningar för meditation, själavårdande anvisningar, som vittna om stor människokänedom och människokärlek, och mycket goda uppslag. Den, som söker meditera utan att äga vägledning slutar snart, emedan han ej kan meditera. Med rätta säger författaren, som ej är präst utan biologisk vetenskapsman, att vi erhålla den bästa tänkbara intellektuella uppfostran i våra dagar, men att den andliga träningen, själens uppfostran och övning i sin förnämsta aktivitet, bönen, ej ligger i nivå med den intellektuella träningen. Särskilt när det gäller oss präster är denna sanning mycket allvarlig och gör studiet av denna nästan till en samvetsangelägenhet.

G. R.

Andreas Weissenböck: Sacra Musica, Lexikon der katholischen Kirchenmusik, 419 s. Verlag der Augustinus-Druckerei, Klosterneuburg, Wien.

Av vederhäftiga och väl uppställda uppslagsböcker, som under goda rubriker meddela fakta och litteraturanvisningar kan man ej få för mycket. För den gamla kyrkomusiken har intresset bland oss under sista tiden stigit. Nya termer, nya författarenamn, nya problem dyka därmed upp. Ett lexikon, som vägleder den studerande kan här vara till en stor hjälp. I detta stycke är här ovan upptagna lexikon, som i huvudsak tar sikte på den katolska kyrkomusiken, ytterst värdefullt. Det ger besked, knapphän-

digt såsom är nödvändigt i en uppslagsbok, över den gregorianska sångens elementer, men också om annan kyrkomusik, polyfon, klassisk och modern, om forskare på kyrkomusikens område (för Sverige t. ex. C.-A. Moberg). Naturligtvis blir i ett sådant arbete urvalet av namn och uppslagsord i viss mån godtyckligt och proportionerna mellan uppsatser ibland föga lyckade, men sådant kan svårigen undvikas.

A. A.

För orgel.

Generalbass — Choräle zusammengestellt und herausgegeben von Christhard Mahrenholz. Bärenreiter-Ausgabe 1220.

En värdefull och intressant samling, innehållande 72 koralmelodier med generalbas från 1600-talet samt början av 1700-talet. Ett studium är synnerligen givande för den, som intresserar sig för koralens utgestaltning och utveckling under nämnda tid.

A. R.

Hugo Distler: Kleine Orgelchoralbearbeitungen. Opus 8 III. Bärenreiter-Ausgabe 1222.

De tidigare utgivna orgelkompositionerna av Distler, opus 8 n:r 1 o. 2, voro större koralpartitor. Nu föreligger något, som kanske blir ännu mera välkommet: små koralförspel och partitor. I allmänhet äro de lättspelta, stilen är äkta distlersk och registreringsanvisningarna avse »der Kleinen Orgel in St. Jakobi — Lübeck». Säkert komma de att bli till stor glädje för vännerna av Distlers konst. Till bearbetningarna ha även fogats förslag till koralharmonisering

(»Sätze für das Gemeindechoralspiel») av stort intresse, även om man knappast skulle vilja rekommendera dem som förebilder åt vår koralkommitté.
A. R.

Kyrkokonst.

Gregor Paulsson: Italiensk renessans, 1—2. Bonniers konsthistoria, Stockholm 1938. Kr. 12: 50 pr del.

De sist utkomna delarna av Bonniers konsthistoria behandla 1400- och 1500-talens italienska konst och är författad av professor Gregor Paulsson. Värdigt ställas de vid sidan av Roosvals »Romansk konst», som förut i en anmälan i denna tidskrift betecknats som en europeiskt betydelsefull gärning i vår eljest rätt magra konstvetenskap. Hos Roosval låg tyngdpunkten på en ny gestaltning av stoffet, medan Paulssons framställning framför allt överraskar genom ypperliga bildanalyser. I inträngande och ofta rent av fascinerande interpretationer är han en mästare, vars konst man beundrade redan i hans Tanke och form (1932).

Den uppställning han ger av ämnet, avviker något från den sedvanliga, Med klar gestaltning av tidsmomenten och ett starkt betonande av den geografiska miljön blir utvecklingsbilden likväl tydligare än i den vanliga äldre handboksuppställningen. Man beundrar pregnansen i framställningen, som möjliggör en viss begränsning. Skildringarna av Leonardo i första bandet är beundransvärd trots sin knapphet liksom av Raffael och framför allt Michelangelo. I beskrivningen av den sistnämndes takmålning i Sixtinska kappellet har förf. icke tvekat att rätt utförligt referera Nesca Robbs nyligen publicerade studie över nypla-

tonismen under renässansen. Läsaren känner sig övertygad om riktigheten i tolkningen, som ger en delvis ny och fångslande synpunkt på problemet Michelangelo.

För denna tidskrifts läsare innehåller denna bok många värdefulla iakttagelser. Kyrkoarkitekturens utveckling får en klar belysning liksom den rika skulpturen i kyrkans tjänst. I framställningen av måleriets utveckling betonas huvudrubrikerna naturalism under 1400-talet och idealism under 1500-talet. Den ideala skildringen av yttervärlden under sistnämnda århundrades början undergår snart en förvandling. En andlig kris, som bl. a. leder till Tridentinska mötet, avsätter spår i konsten och tydligast i den religiösa. Paulsson har med stor förstående tolkat de egendomliga omvandlingar, som kunna följas hos sådana konstnärer som Pontormo, de talrika »passionsskulptörerna» i Emilien, Federigo Barocci och Tintoretto. Efter att ha sökt erövra denna värld, sluta konstnärerna med att gripa efter det andliga, det övernaturliga.

Den stora och mönstergillt hållna konsthistoria, som här endast kunnat omnämnas på några rader, är gott och mycket rikt illustrerad och försedd med en förträfflig litteraturförteckning. *Bengt Cnattingius.*

Alfred Stange und Graf Wolff Metternich, Der Bassenheimer Reiter. Ludw. Röhrscheid Verlag, Bonn 1937.

För några år sedan påträffades i byn Bassenheim nära Koblenz en rytartatstaty, som var inmurad i den 1899 uppförda kyrkan, dit den hade räddats från en äldre kyrkobyggnad. En ung forskare, H. Schnitzler, som upptäckte den, har redan hunnit publicera resul-

tatet av sina forskningar rörande detta monument. En något utförligare och med förstklassiga bilder försedd publikation med ovanstående titel utgör en populär och välskriven introduktion till verket. Med denna upptäckt har Tyskland blivit ett stort konstverk rikare. Mästaren är ingen mindre än upphovsmannen till de fångslande skulpturerna i Naumbergerdomen. För den, som vill orientera sig i 1200-talets staufiska konst — en renässansrörelse lika mäktig som den italienska under 1400-talet — är denna skrift att varmt rekommendera.

Bengt Cnattingius.

C. G. Deise: Fabelwelt des Mittelalters. Rembrandt-Verlag G. M. B. H. Berlin 1937. Rm. 4:80.

Ett litet avsnitt av den överflödande rikedom på dekorativ, nästan liksom på lek utförda småskulptur, varav medeltidens konst överflödar, har publicerats i en lättläst framställning av C. G. Heise, huvudsakligen behandlande Lübecks insats. Man finner här icke så mycket en uttömmande förklaring på de ofta egendomliga bildernas betydelse som en redogörelse för deras konstnärliga sammanhang. Ofta nog stannar forskaren också i ovisshet om den ikonografiska betydelsen, och det räcker kanske att hänvisa till den helige Bernhards påpekande om bildernas meningslöshet. Men ibland kan man utan större svårighet finna mening och anda i dessa förvånansvärt levande bilder. Många djurframställningar antyda mänskliga karaktärs-egenskaper eller kampen mellan det goda och det onda. Som källor till de symboliserande framställningarna nämnas Davids psalmer och den redan på 200-talet kända Physiologus, en i folklig form utarbetad troslära, där

moraliska egenskaper förtydligas med hjälp av djurbilder. Många ämnen togos naturligtvis också ur populära djurfablar. I konsthistoriskt avseende äro sådana bilder betydelsefulla, ty de äro den bakport genom vilken folkliga föreställningar och småningom även världslighet trängde in i den kyrkliga konstens förut så exklusiva värld.

Heises skildring av detta förlopp är utomordentligt välskriven och underhållande. Reproduktionerna av de stundom fascinerande bildverken äro också förstklassiga.

Bengt Cnattingius.

Christliche Kunst in der Gegenwart.
Dargestellt von C. Gröber, E. Kirschbaum, Linus Bopp, Georg Lill. Freiburg i Br. 1938. Herder & C:o.

Ur katolsk synpunkt skärskådas den kristna konstens läge i vår tid i en skrift med ovannämnda titel. Den konstälskande ärkebiskopen i Freiburg i Br., Conrad Gröber, inleder med en tämligen mångordig och ganska vidhjärtad framställning om konstnärernas uppgifter och hämningar. Dr. E. Kirschbaum är författare till ett bidrag om det kyrkliga konstskapandets psykologi. Om den kyrkliga konstens teologi skriver professor Linus Bopp en mycket intressant och instruktiv artikel, som i korthet erinrar om att medeltidens kyrkokonst helt bygger på katolsk teologi, medan konstverksamheten efter tridentiska mötet även tjänar en slags »själavård». Konstnären skall också äga själasörjarens tvenne »ögon»: förmågan att se det eviga i tiden samt tiden ur evighetens synvinkel. Liturgin är alltid konstnärens inspirationskälla. I anmälares tycke är professor Georg Lills uppsats om det konstnärliga

bokens mest vägande bidrag. Med rätta hävdar han det individuella frihet och förfaller icke till den vanliga jämmern över bristande förmåga och kunskap hos konstnärerna. Snarare ser han svårigheten i en ytlig och förfädd uppfattning om konstens väsen, som spåras allmänt hos lekmannen — icke minst prästen — i våra dagar. Ett förtroendefullt samarbete i en stor uppgift är numera en sällsynthet.

De tänkvärda orden i Lills framställning förtjänar beaktas icke minst hos oss, och ärkebiskop Gröbers bok skulle därför kunna göra nytta även här.

Bengt Cnattingius.

Peter Halm: Altdeutsche Kupferstiche. Prestel-Verlag, Frankfurt a. M. Rm. 270.

Det välkända Prestel-Verlag har sedan länge ägnat sig huvudsakligen åt reproduktioner av teckningar, kopparstick och akvareller av världskonstens stora mästare. Det är anmälares angeläget att varmt rekommendera dessa, när det gäller att pryda ett hem, en kyrksal eller en församlingssal. Bland de på ett överlägset sätt reproducerade konstverken finnas många religiöst betonade bilder, som kunna komma i åtanke.

Vid sidan av denna verksamhet utgiver förlaget bl. a. serier av böcker om kopparstick och handteckningar. Firmans gedigna reproduktionsmetoder komma här fullt till sin rätt. Bland de senast utgivna vill anmälares fästa uppmärksamheten på ovannämnda lilla verk om den tyska kopparstickskonstens begynnelse från spelkortsmästarna till Dürer och Cranach. Verk av dessa och dem närstående mästare ha spelat en betydelsefull roll i den kristna konstens historia och komma alltid att få fängsla på grund av sin

innerlighet och varma känsla. På en kort och instruktiv inledning följa 65 förstklassigt reproducerade blad.

Bengt Cnattingius.

Carl Björkbom, Titelbladets historia. Stockholm 1937. Bröderna Lagerströms förlag. Kr. 5:—.

En kort men ytterst instruktiv framställning av titelbladets konstnärliga utvecklingshistoria sett ur typografisk synpunkt lämnas i ovannämnda bok, som utgivits i serien Nordisk boktryckarekonsts fackbibliotek. Man får följa dess uppkomst från en enkel rubriksammanställning till titelns varierade utsmyckningar, vilka betingats av de skiftande stilperioderna. Ett 50-tal illustrationer med förklarande text ge närmare besked om denna historia. Ett stort antal titelblad av kyrkliga och andra religiösa bokverk återfinnas här såsom Olaus Petris lilla postilla (Lübeck 1537), Gustav Vasas bibel (1541), som återgår bl. a. på första delen av Luthers övers. av Gamla testamentet (1523) och som sedan nyttjades till Johan III:s liturgi (1576), vidare den danska bibeln (1550) med sin dogmatiskt intressanta bildsammanställning (som inom parentes sagt är rätt otillfredställande förklarad, men vars innehåll är utförligt behandlad i Grohne, Die bremischen Truhen, 1936, rec. i h. 1 av denna tidskrift 1937). Barockens överlastade titelblad exemplifieras av bl. a. 1674 års svenska bibel och som prov på 1800-tals klassicismen visas J. O. Walins Religions-Tal (1825).

Den värdefulla boken om titelbladets historia är värd uppmärksamhet och förtjänar att läsas av alla, som intressera sig för värdiga och vackra boktryck.

Bengt Cnattingius.

Lilli Burger, Die Himmelskönigin der Apokalypse in der Kunst des Mittelalters. Junker u. Dünhaupt Verlag, Berlin 1937. RM. 6:—.

I serien »Neue deutsche Forschungen» har nyss utkommit en undersökning av himladrottningens ikonografi i den medeltida konsten. Utgångspunkten utgör Johannes vision i Uppenbarelseboken kap. 12 och de senantika religionsföreställningar, som stå i samband med denna. Ursprungligen återfinnes den i bild endast i sammanhängande serier, främst i illuminerade spanska handskrifter redan från 1700-talet. Med nyplatonismens renässans vid 1200-talets början få dessa bilder nytt innehåll, som tydligt spåras i framställningarna av Jesu födelse och Maria som Ecclesia. Nya teologiska och legendära föreställningar berika den genom Bernhard av Clairvaux allt mera populära bildframställningen, som på 1200-talet också får plastisk form (Magdeburg och Reims).

Att närmare ingå på denna förkännedom om den medeltida Mariakulten så värdefulla skrift är omöjligt. Den visar, kort sagt, på ett synnerligen intressant sätt det betydelsefulla sambandet mellan teologi, folkfromhet och bildkonst.

Bengt Cnattingius.

Meddelanden.

Den grafiska konflikten och dess efterverkningar har förorsakat detta

nummers försenade utgivande. Red. anhallar om benäget överseende.

Bilagor. Som bilagor till detta nummer fogas dels, som vanligt, Kyrkokalender *dels* Tideböner *Vid kyrkmässa*. Den förra är nu utvidgad, så att den ger anvisningar för psalmval ej blott vid söndagens gudstjänster och en andaktsstund under veckodagarna utan för tvenne andaktsstunder. Därför meddelas däri tre psalmer för varje andakt, därav en morgon- resp. aftonpsalm. Där man brukar al-lenast två psalmer kan antingen morgon- resp. aftonpsalmen utgå, eller ock kan man före andaktsstunden sjunga samtliga versar i den andra, eljest uppdelade psalmen. Som text-läsning meddelas tre serier, två serier av Nya testamentet, så ordnade att de kunna läsas parallellt och en serie ur Gamla Testamentet, att val-fritt brukas antingen tillsammans med någon av de nytestamentliga serierna i samma andakt eller ock ersättande någon dem.

Val. Till innehavare av förenad tjänst ha utsetts:

i Tärby, Älvsb., B. Ekengren, Vår-gårda, i St. Aby, Östg., H. Sandahl, i Mörsil, Jämtland, T. Johannesson, Voxna bruk, i Mörkö, Söd., H. Hans-son, i Sexdrega, Älvsb., G. Wiklund, Vännersnäs, i Djurö, Sthlm., L. West-lund, Långshyttan, i Älvdalsåsen, Kopp., H. Vinelius, Kräklingbo, i Söd-ra Ny, Vrm., Åke Nyström, Fristad, i Flen, Sdm., Hjalmar Öster, Kvistbro, i Hölö, Sdm., Ebbe König, Bollnäs, i Kräklingbo, Gtl., Sven Lewedahl, i Normlösa, Östg., Helmer Comstedt, Skillingaryd, i Lerbo, Sdm., Ture Jonsson, Flisby, i Överum, Östg., Erik Ahlfort, Jokkmokk, i Asker, Ör., L. Runefors, Linneryd, i Vintrosa, Örb., S. Hagelin, Segerstad, i Tumbo, Söd., S. Jonsson.

50-jubileum. Skara stiftskrets av

Kyrkosångens Vänner firar 50-årsjubi-leum med att anordna en Kyrkosångs-dag i Skara onsdagen den 12 oktober 1938. Förutvarande medlemmar av K. S. V. liksom ock andra intresserade inbjudas att deltaga i högtiden.

Kl. 11. Högmässa i Skara domkyr-ka. Biskop G. Ljunggren predikar. K. S. V.-kören sjunger *Te Deum*.

Kl. 12,15. Samling i Församlings-hemmet, där kaffe serveras. Pris 50 öre. Hälsningsanförande av K. S. V:s ordf., kyrkoherde G. Sandzén. Före-drag av Biskop G. Aulén om det på-gående koralarbetet.

Kl. 4,30. Kyrkoherde G. Sandzén redogör för K. S. V:s verksamhet un-der de gångna åren. Lokal: Försam-lingshemmet. Samtal över frågan: Hur bör K. S. V:s verksamhet för fram-tiden bedrivas?

Kl. 7. Musikgudstjänst i domkyr-kan. Program:

1. *J. S. Bach:* Preludium och fuga, g-moll (Domkyrkoorganisten Ivar Wi-déen). 2. *Clara Schumann:* 1) Herre, jag har ditt hus' boning kär. *Mendelssohn:* 2) Lyft ditt öga åter upp. *Mendelssohn:* 3) Israels folks beskyd-dare. 3. *Praetorius:* 1) Wie schön leuchtet der Morgenstern. *Runbäck:* 2) Herre, sänd ditt ljus. *Morén:* 3) O Herre Gud, var mild och god. (K. S. V:s bl. kör). 4. Kort tal, event. av Biskop G. Aulén. 5. *Widéen:* Mässa (Kyrie, Gloria, Sanctus och Agnus Dei) för bl. kör, orgel och violiner.

Kl. 10. Completorium i domkyrkan.

Kyrklig kurs i Alnö. Under tiden den 9 till 14 augusti ägde på Alnön utan-för Sundsvall under talrik anslutning av präster och kyrkomusiker främst naturligtvis från Härnösands stift, dock icke uteslutande, så märktes exempelvis även ett par finländska kantorer bland deltagarna. En hastig blick på kursens digra arbetsprogram

kunde möjligen ingiva den föreställningen, att det här var fråga om en liturgisk-kyrkomusikalisk instruktionskurs rätt och slätt, där alltså den rent praktiska träningen, som ju är nog så nödvändig, skulle vara det huvudsakliga ändamålet. Det var emellertid något mera än detta kursledningen önskade få ut av de av det underbaraste högsommarväder gynnade kursdagarnas samvaro i en av vårt lands skönaste trakter präglad av en urgammal kyrklig kultur och av det unga storindustriella Sverige; vid utträddet ur kyrkoportalen hade man framför sig Medelpads kust med de många bruken.

I inbjudan till kursen erinras om den innevarande tidens skicksedigra karaktär och om de ökade krav den ställer på alla kyrkans tjänare. Man konstaterar också huru på senare år en löftesrik nyorientering ägt rum, så att man allt mera insett huru allt, som hör till kyrkotjänsten skall utgöra en central förkunnelse. Kursens innersta syfte var därför att föra deltagarna till en fördjupad insikt i detta, med högmässan som centrum ville den visa hur allt i gudstjänsten skall förkunna samma budskap: Ordet från Gud till människor. Själva arbetsprogrammet förlöpte efter två huvudlinjer i det att varje dag ett föredrag med åtföljande samtal hölls över något ämne av betydelse för en fördjupad förståelse av gudstjänsten under det att dagen i övrigt utfylldes av praktiska övningar (i homiletik samt liturgisk sång och läsning för prästerna, i sångteknik, dirigering och orgelspel för kantorerna samt för båda grupperna i talteknik). De olika föredragen behandlade följande ämnen: kyrkomusiken (Komminister Ingvar Sahlin, Viksta), kyrkoförkunnelsen (Bi-

skop Torsten Ysander, Visby), kyrkosalmen (Prosten G. E. Mellberg, Alnö), kyrkorummet (Arkitekt John Akerlund, Stockholm) samt kyrkoce-remonialet av undertecknad. Höjdpunkten i denna serie utgjorde utan tvekan Visbybiskopens storstilade, mäktigt gripande teckning av kyrkoförkunnelsen, en predikan i detta ords ädlaste bemärkelse. Arkitekten Akerlunds föredrag fick den bästa tänkbara illustration i Alnö nya kyrka, som på ett synnerligen föredömligt sätt blivit restaurerad av honom och nu framträdde som ett både stämningsfullt och andaktsväckande gudstjänstrum. De taltekniska övningarna leddes av musikdirektören Ake Nygren, Stockholm.

Kursens syfte skulle dock aldrig ha nåtts enbart genom dessa övningar och föredrag, endast genom att leva med i Kyrkans gudstjänstliv när man dess väsen. Högmässan och tidebönen voro icke enbart studieobjekt, de fingo främst vara samlings- och kraftstunder under kursdagarna, som genom dessa gemensamma gudstjänster det myckna arbetet till trots fick något av »stilla dagar» över sig. Särskilt completoriet i den stämningsfulla kyrkan, det firades varje dag och föregicks alltid av predikan, torde länge leva i deltagarnas hägkomst. På söndagsmorgonen firades Nattvarden i den gamla kyrkan.

Det är med tacksamhet mot arrangörerna Diakonistyrelsen, Härnösands stifts kyrkosångarförbund, Medelpads A. S. P.-krets och Medelpads organistförening man minnes dessa dagar och med den förhoppningen att kurser av just denna typ måtte återupprepas. Ledningen av kursen utövades å Diakonistyrelsens vägnar av pastor Axel Boström. *Harald Andersson.*

A. Mårtenssons Orgelfabrik A.-B.

Tel. 1119

L U N D

Tel. 1119

PIPORGLAR

för kyrkor, kapell och samlings-salar. Ett gediget arbete av modernt konsthantverk.

Ombyggnadsarbeten såväl som re-staureringar och fläktinstallationer utföras med omsorg och yrkesskicklighet.

Infördrå våra förslag.

Musiktryck

AV ALLA SLAG MED
SÅVÄL STUCKNA SOM
KOPIERADE NOTER

BRÖDERNA
LAGERSTRÖMS
LITOGRAFISKA ANSTALT
FLEMINGGATAN 16 / STOCKHOLM
TELEFON 231880

E. A. Setterquist & Son

ÖREBRO TEL. 103 04
Sveriges äldsta orgel-
fabrik.
Grundlagd 1835

Tillverkar: Kyrkorglar enligt den moderna orgelrörelsens principer.

Utför: Om- och tillbyggnader av äldre orgelverk, reparationer, omstämningar o. rengöringar.

Elektriska fläktar med garanti för ljudlös gång inmonteras.

Firmans fria kombinationssystem har erhållit de amplaste lovord av de mest framstående orgelmusici.

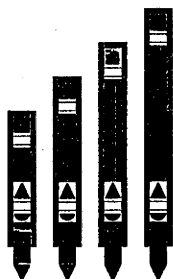
ÅKERMAN & LUNDS NYA ORGELFABRIKS AKTIEBOLAG

KUNGL. HOVLEVERANTÖR

Tel. 26

SUNDBYBERG

Tel. 26

Tillverkning av Piporglar
för kyrkor, kapell och konsertsalar.

Om- och tillbyggnader,
reparationer, omstämningar och rengöringar av gamla orgelverk samt inmontering av elektriska blåsverk utföras.

Uteslutande svenskt material och arbete.

KYRKO- ORGLAR

orglar för kapell o. hem,
om- och tillbyggnad,
reparation o. stämning,
anläggning för elektrisk bälldrift.

Firma
Orgeltjänst
Bo Wedrup
St. Göransgatan 23
UPPSALA - TEL. 6357

KYRKLIG KONST

MATTOR

alla storlekar, alla typer

*1000-tal kyrkor
landet runt.*

AGDA ÖSTERBERG
AXEVALLA-VARNHEMS-SLÖJD

Varnhem

Tel. 37